

UPPSALA
UNIVERSITET

Teologiska institutionen
Tros- och Livsåskådningsvetenskap
C-uppsats, 15 hp, vt -2018
Författare: Lars Frisk
Handledare: Karin Johannesson
Examinator: Mikael Stenmark
Ventilering: 2016-05-30—2016-06-05

Eskatologi i predikan

en föränderlig teologisk diskurs?

Lars Frisk
19690401-6935
Videgränd 4
737 33 Fagersta

Innehåll

1 Inledning.....	3
1.1 Syfte	3
1.2 Frågeformulering	3
2 Teori.....	4
2.1 Eskatologi – en kort historisk överblick	4
2.2 Diskurs – vad menas med det?.....	7
2.3 Kritik mot diskursanalys och identifierade problem.....	11
3 Metod.....	13
3.1 Kommentarpincipen	13
3.2 Subjektpositioner och utestängningsfaktorer	14
3.3 Lässchema – en av metoderna för min analys	14
4 Tidigare forskning	16
4.1 Predikoutkast.....	16
4.2 Diskursanalys i teologisk forskning.....	17
4.2 Min egen position	19
5 Material.....	19
5.1 Grundmaterialet – Bibeltexten	21
5.1.1 Kyrkoåret	21
5.2 Söndagen före domssöndagen.....	22
5.2.1 Underrubriker – Söndagen före domssöndagen.....	23
5.3 Domssöndagen.....	23
5.3.1 Underrubriker – Domssöndagen	24
5.5 Grundmaterialet - Predikoutkast i Svensk Kyrkotidning	24

6 Analys.....	25
6.1 Det tidstypiska i texterna	25
6.1.2 1953—1955	26
6.1.3 1968—1970.....	26
6.1.4 1983—1985.....	27
6.1.5 1998—2000.....	27
6.1.6 2013—2015	28
6.2 Ett förändrat språk –förändrade referenser och nya normer	28
6.3 Söndagen före Domssöndagen.....	30
6.3.1 Luk 12:35-40.....	31
6.3.2 Matt 25:1-13.....	32
6.4 Domssöndag.....	35
6.4.1 Joh 5:22-29.....	35
6.4.2 Matt 13:47-50.....	37
6.4.3 Matt 25:31-46.....	39
6.5 Teologiskt innehåll och tolkning	41
6.6 Är läsaren en annan?	42
6.7 Avgränsningar mot det oacceptabla och vad som kan anses normativt.....	43
7 Sammanfattning.....	44
Källor	48
Litteratur	48
Opublicerade källor	49

1 Inledning

Vem har makt att förändra hur kristna talar om angelägna frågor? Vem har så att säga mandatet att förändra normen för vad som är godkänt och riktigt?

Att förändra och omtolka, att förnya och göra nytolkningar är inget nytt för vår tid, för kristna på 1940-talet eller medeltiden, det har kristna mer eller mindre alltid gjort. Jesus var en radikal omtolkare av det judiska tankegodset, Luther kom att bli den store reformatorn och andra teologer har gjort sitt, men vem kan, och vem får göra omtolkningar?

I Kyrkoordning för Svenska kyrkan står det: ”Det är en uppgift för enskilda kristna och kyrkan att i varje tid på nytt leva sig in i trons djup och klargöra dess innebörd.”¹ Det tycks alltså som att det är upp till var och en att göra den här tolkningen. Riktigt så enkelt är det förstås inte i verkligheten. Vi är begränsade i vår tanke. Vi är begränsade av vårt sammanhang. Vi är begränsade av den tid vi lever i och så vidare. Men uppenbarligen sker det ibland förändringar. Ibland sker det likt en revolution. Det sker ibland ett paradigmskifte men oftast sker en betydelseförskjutning över tid eller en långsam förändring av vad som är normativt. Men hur går det till när så sker?

Det är en allt för omfattande fråga att svara på i en uppsats men jag ska koncentrera mig på en liten del av allt det som kan, och har förändrats. Uppsatsen är en diskursiv analys av hur de eskatologiska tankarna har framställts i predikoutkasten i *Svensk Kyrkotidning* vid några tillfällen under de senaste 60 åren; texter som speglar skribenternas syn på de givna bibeltexterna.

1.1 Syfte

Jag vill diskursivt analysera predikoutkast för Söndagen före domssöndagen och Domssöndagen, för att se hur utkasten har förändrats de senaste 60 åren. Mitt syfte är att försöka förstå, hur man under den tid som studien avser, har förändrat sitt sätt att tala om den yttersta tiden och domen avseende begrepp, formuleringar och andra utsagor. Med andra ord hur diskursen har förändrats.

1.2 Frågeformulering

Hur har den teologiska diskursen i predikoförslagen runt Söndagen före domssöndagen och Domssöndagens ämnen ändrats över den senaste 60-årsperioden?

¹ Kyrkoordning för Svenska kyrkan. *Första avdelningen: Svenska kyrkan som evangelisk-lutherskt trossamfund*, s 5, <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1763391> (hämtad 2018-05-26)

2 Teori

Det följande stycket utgör en teoretisk bas för att förstå vad eskatologi samt diskurs handlar om. Den historiska överblicken gällande eskatologisk utveckling ger en viss möjlighet att identifiera vad skribenterna har för teologisk grund för sin eskatologi men har som huvudsyfte att ge en förståelse för hur tankarna runt den yttersta tiden har utvecklats. Avsnittet om diskurs syftar till att förstå, samt smälta av, det breda fältet som kallas diskursanalys.

2.1 Eskatologi – en kort historisk överblick

Ordet eskatologi härstammar från det grekiska ordet *eschaton* och betyder ungefär *tidens slut* eller *det yttersta* och *logos* som brukar översättas till *lära* men som också kan betyda *ordet*. *Ordet* om den yttersta tiden eller *läran* om den yttersta tiden. I en vid förståelse av ordet eskatologi kan det betyda *slutet* både på individnivå men också slutet för tiden som sådan. Karaktäristiskt för kristen tro är att tiden är linjär och inte cyklisk. Man har alltså uppfattningen om att tiden har en början och att den sålunda även bör ha ett slut.²

Det har på senare tid utvecklats en skillnad mellan orden eskatologi och apokalyps. Från början betydde de nästan samma sak eller var åtminstone starkt sammankopplade. Eskatologi handlar om de yttersta tingen; de dödas uppståndelse, himmel, helvete och dom. Apokalyps som också härstammar från grekiskan betyder snarare *uppenbarelse* i meningen att man får vetskap om Guds plan med den yttersta tiden. Tätt sammankopplade ord men ändå med en avgörande betydelseskillnad.³

Den stora utvecklingen av kristna tankar runt eskatologin har skett efter upplysningstiden men för att bringa lite förståelse för ämnet följer en kort beskrivning av hur den ursprungliga eskatologin tros ha sett ut.

I den värld där Jesus levde, längtade man efter att Messias skulle komma befria folket från den romerska ockupationsmakten. Gud skulle, som han hade gjort tidigare i historien, träda in och befria det förlovade landet. De skingrade stammarna skulle återsamlas och de som lidit martyrdöden skulle återuppväckas från de döda enligt judiskt tankegods. Att Jesus predikar Gudsrikets ankomst, och att han gör under, sågs säkert som ett förebud på att något nalkades snabbt.⁴ Paulus är inne på samma spår när han skriver i 1 Thess 4:13 ”Bröder, vi vill att ni ska

² McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*. 3rd edition. Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2001, s 551.

³ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, s 553.

⁴ Räisänen, Heikki: *Ur kristen eskatologi – En provisorisk skiss*. Föredrag hållet vid Köpenhamns Universitet 24 april 1992 på Temadag om nytestamentlig teologi, s 127.

veta hur det går med dem som avlider, så att ni inte behöver sörja som de andra, de som inte har något hopp.” Här kan man förstå att människor som har omvänt sig, och tror på Jesus, har börjat dö. Paulus skriver för att ge dem tröst och beskriver hur Herren ska uppväcka alla som har dött i Kristus och de som fortfarande lever ska han ta med sig på himmelens skyar.⁵ Han beskriver sedan i en liknelse hur katastrofen snart nalkas, och gör därmed en tydlig parallell till det judiska tankegodset. För att man inte skulle känna sig helt grundlurade, eftersom Jesus tycks dröja, måste en tidig utveckling av eskatologin ha skett. Att något nytt redan *hade* skett var tydligt genom Jesu uppståndelse. Hos de tidigt kristna fanns alltså redan en slags spänning mellan nuet och det som skall komma.⁶

Hos Augustinus finner man de apokalyptiska tankarna lite mer utvecklade. När han skrev boken *De civitate Dei* var den präglad av att romarriket fallit samman och på ett sätt var det förstået en apokalyptisk värld. Ett centralt tema i den boken är relationen mellan gudsstaden och den världsliga staden. De kristna placeras så att säga mitt emellan Kristi inkarnation och hans återkomst. Kyrkan sågs som att den var i ett slags exil i världen. *I världen* men inte helt och fullt *en del av världen* eftersom den [kyrkan] kommer från Gud. I Augustinus tanke var kyrkan inklusiv och där fanns alla; syndare och rättfärdiga, rena och orena och så vidare. Vid den yttersta dagen skulle domen sedan ske.⁷

Joakim av Floris (1132-1202) kom på slutet av 1100-talet att utveckla en tanke byggd på treenighetsläran där Gamla testamentet kom att stå för Faderns tidsålder, det gamla förbundets tid. Nya testamentet kom att stå för Sonens tidsålder, det nya förbundet och det kommande, Andens tidsålder då nya religiösa rörelser skulle bildas för att ena mänskligheten och kyrkan i ett fredens rike som ett slags förstadium till den yttersta tiden. Han räknade också ut när Andens tidsålder skulle komma och inte minst detta gjorde att hans tankar så småningom fördömdes.⁸ Dock var det en del som blev inspirerade av hans arbete och en av dem var Dante Alighieri (1265-1321). I hans poem *Den Gudomliga komedin* får vi ta del av hur den medeltida människan tänkte kring livet efter döden och vi får även en bild av hur synder straffas och hur man till sist efter lång tid i skärselden kan nå paradiset. Mest känt är väl beskrivningen av helvetets nio cirklar där straffen för synderna blir värre och värre ju längre ner man kommer. Bilden av skärselden, där de sju dödssynderna bestraffades, är förstået också viktig för hur

⁵ Bibel 2000, 1 Thess 4:16.

⁶ Räisänen, Heikki: *Urkristen eskatologi – En provisorisk skiss*, s 129.

⁷ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, ss 556-557.

⁸ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, ss 557-558.

kyrkan tänkte kring botgörelse och så småningom avlatsbrevet för att slippa befinna sig i skärselden så lång tid. Troligtvis visste Dante att det här var en ganska spekulativ bild av livet efter döden men det lämpar sig ju utmärkt för ett litterärt verk.⁹

Vid tiden för upplysningen och naturvetenskapens intåg kritiserades kyrkans idéer starkt. Inte minst gällde det livet efter döden och det kristna hoppet om evigt liv. Karl Marx (1818-1883) menade att kyrkan lurade människor att tro att livet efter döden skulle bli bättre. Detta hindrade dem från att försöka få förändringar till stånd redan i den här världen. I spåren av detta tänkande, och med Darwins teorier om det naturliga urvalet, växte det fram idéer om hur mänskligheten så sakteliga utvecklas till nya moraliska höjder. Behovet av ett apokalyptiskt slut för världen minskade därmed.

Det har sedan svängt lite fram och tillbaka och man kan idag se tre huvudspår vad gäller eskatologiska tankar från den här tiden, det vill säga fram till slutet av 1940-talet. Namnen eller definitionerna är mina översättningar av McGraths begrepp.

1. Det kommande – alltså att gudsriket ligger i framtiden
2. Det redan pågående – alltså att gudsriket redan är här men att vi förväntar oss en slags fullbordning i framtiden.
3. Det redan uppenbarade – alltså att gudsriket uppenbarats i och med Jesu ankomst eller inkarnationen.¹⁰

I spåren av Första- och Andra Världskriget kom eskatologin att genomgå ytterligare förändringar. De båda krigen kom även att påverka västerländskt tänkande som helhet.

Rudolf Bultmann (1884-1976) styrde in teologin som helhet och även de eskatologiska frågorna på ett nytt spår. Enligt Bultmann måste evangelierna avmytologiseras. När man skalar bort det mytologiska stoffet så framträder det som är det innersta och äkta budskapet i evangelierna. I fallet med eskatologin betyder det att dessa frågor ska tolkas till att innefatta människans existens här och nu. Domedagen är inte något som kommer och sker inte genom ett gudomligt ingripande vid världens slut utan det är ett ständigt pågående *nu*. Bultmann stödjer sina idéer på Johannesevangeliet, som skrevs sist av de fyra i Bibeln.¹¹ Johannesevangeliets författare hade redan upplevt att världen inte gått under på det sätt synoptikerna antog skulle ske. Paulus var också inne på detta som jag nämnt tidigare.

⁹ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, ss 558-560.

¹⁰ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, ss 562-563.

¹¹ McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, s 564.

Kritiska röster höjdes mot Bultmann för att hans eskatologi var individuell när många menade att det står klart att Bibelns bilder är kollektiva. Ledande röster för den här uppfattningen var Ernst Bloch (1885-1977) och Jürgen Moltmann (1926--). Moltmann hävdar också att eskatologin behövs, i betydelsen kommande händelse, som motpol till de sekulära strömningar som hävdar att människan hela tiden utvecklas mot något bättre. Det kristna hoppet som Moltmann betonar strävar mot detta, något som skall komma, något bättre. Det handlar inte om mänsklig utveckling som Marx menade (se ovan) utan om ett hopp om att Gud ska göra allt nytt.

En etik som fått stor betydelse för eskatologin ska tolkas är Helmut Thielicke (1908-1986). Han menar att en kristen etik lever i spänningsfältet mellan den tid vi lever i nu och det som ska komma. Vi lever varken i det gamla eller det nya. Båda dessa begrepp existerar parallellt och det måste man som kristen ta hänsyn till när man gör etiska ställningstaganden. Etik är därmed enligt Thielicke ett teologiskt problem och kan inte avgöras med sekulära idéer som kantianismen till exempel.¹² Det här liknar Augustinus sätt att se på eskatologin, enligt ovan.

Evangelikala idéer har också fått genomslag och främst genom hur man har försökt dela upp historien i olika skeden, baserat på Bibelns berättelser. Det här tangerar Joakim av Floris tankar som jag nämnt ovan.

Svenska kyrkan saknar en dogmatisk hållning runt eskatologiska frågor. Dock menar jag är de texter man valt i evangelieboken en fingervisning om hur man tänker i frågan. Under hösten 2018 eller början av 2019 inleder Svenska kyrkan på central nivå en satsning gällande eskatologi. Bland annat kommer en antologi där nordiska teologer medverkar att ges ut.¹³ Dessvärre finns inte några texter tillgängliga i skrivande stund med det visar att ämnet har aktualiserats och att det finns intresse att forska runt eskatologi.

2.2 Diskurs – vad menas med det?

Diskurs i den mening jag använder det i den här uppsatsen betecknar en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp.¹⁴ Språket är strukturerat i olika mönster som våra utsagor följer när vi agerar inom olika sociala domäner. Diskursanalys är analys av dessa

¹² McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*, s 566.

¹³ Gustafsson Lundberg, Johanna: Docent teologisk etik, Bitr. prefekt för forskningsfrågor, Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet. E-mail 2018-04-17

¹⁴ *Nationalencyklopedin*. Diskurs. <http://www.ne.se/upplagsverk/encyklopedi/lang/diskurs> (hämtad 2016-02-17)

mönster.¹⁵ Diskursanalys kan påvisa en förändrad perception – det vill säga hur man uppfattar företeelser i omvärlden. Detta kan variera mellan olika samhällen och olika tidsepoker.¹⁶ Det tangerar också vad som är sant eller falskt i olika samhällen och tidsepoker. De diskursanalytiska angreppssätten bygger på strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi, som hävdar att vårt tillträde till verkligheten alltid går genom språket. Med hjälp av språket skapar vi representationer av verkligheten, som aldrig bara är speglingar av en redan existerande verklighet – representationerna bidrar till att skapa den. Det betyder inte att verkligheten inte finns; betydelser och representationer är nog så verkliga. Den fysiska världen finns också, men den får bara betydelse genom diskurs.¹⁷

Diskursanalys är i mångt och mycket utvecklat av den franske filosofen Foucault (1926-1984) och det är en del av hans grundläggande principer som jag redogör för i det följande avsnittet. Dessutom kommer jag i min uppsats att använda mig av Norman Faircloughs (1941--) metoder för kritisk diskursanalys. Kritisk forskning är att utforska och kartlägga maktrelationer i samhället, och att formulera normativa perspektiv varifrån man kan kritisera dessa relationer och peka på möjlighet till social förändring.¹⁸

Foucault menar att diskursen berättar hur vi ska förhålla oss till verkligheten och vad som är gott och moraliskt riktigt. Vidare menar han att diskursen är en konstruktion som söker kunskap om sanningen. Dessutom påstår han att diskursen ser till att den som vill yttra sig håller sig inom ramarna. Att gå utanför dessa ramar är oacceptabelt och i den aktuella diskursen inte sant, det vill säga osanning. Den som kliver utanför ramen riskerar att bli ställd utanför, att bli exkluderad ur sammanhanget. I ett religiöst sammanhang skulle det kunna exemplifieras med att vara heretiker, kättare och att bli exkommunicerad.¹⁹

När det gäller textanalys så har Foucault utarbetat vad han kallar *kommentarprincipen*. Principen går ut på att man reciterar grundtexten samt tillfogar något nytt för att anknyta till något som är aktuellt eller för att ta fram något som är dolt i texten. Kan man inte med hjälp av texten belägga det man påstår exkluderas det från diskursen. Påståenden man gör måste också, enligt Foucault, anpassa sig till *disciplinen*. Den består av en rad teorier,

¹⁵ Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*. Översättning: Sven-Erik Torhell. Studentlitteratur, Lund 2000, s 7.

¹⁶ Boréus, Kristina: *Texter i vardag och samhälle*, i *Handbok i kvalitativa metoder*, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red): Liber AB, Stockholm 2015, s 176.

¹⁷ Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*, s 15.

¹⁸ Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*, s 7.

¹⁹ Foucault, Michel: *Diskursens ordning – Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Översättning: Mats Rosengren. Brutus Östlings bokförlag, Stockholm 1993, s 13.

definitioner med sanningsanspråk och andra avgränsade objekt eller liknande som gör att handlingsutrymmet och kreativiteten är relativt begränsat men för att bli tagen på allvar måste man hålla sig inom dessa.²⁰ En annan definition av detta kommer längre ned när jag redogör för Faircloughs tredimensionella figur. Jag ser paralleller med Thomas S. Kuhn och hans resonemang runt paradigmen. Kuhn menar att forskaren är fast i paradigmet och att endast en revolution kan få henne att ändra uppfattning. Efter skiftet är det sedan nästan omöjligt att förstå den tidigare ståndpunkten.²¹ Diskursanalytikerns ärende är inte att komma *bakom* diskursen i sina analyser, att fundera ut vad människor *verkligen* menar när de säger ditt eller datt, eller att fundera ut hurdan verkligheten *egentligen* är bakom diskursen. Utgångspunkten är ju att man aldrig kan nå verkligheten utanför diskurserna, och att det därför är diskursen i sig som är föremål för analysen. Det är självklarheterna man är ute efter att avslöja. Man är intresserad av hur vissa utsagor naturligt accepteras som sanna och andra inte.²²

Alla diskurser är inte tillgängliga för vem som helst. Vissa är väldigt svåra att ta sig in i, exempelvis sekter. Andra diskurser, som är lättillgängliga, är ändå begränsade i den meningen att det beror på individens eller gruppens position i diskursen om ett uttalande är accepterat eller inte. Man kan likna det vid hög och låg status där en individ eller grupp med hög status har lättare att tänja på gränserna i en diskurs än en individ eller grupp med låg status. Inom diskursteorin talar man om *subjektspositioner* istället för individer och man menar att individer bara har utrymme att uttala sig om vissa saker på ett visst sätt inom en viss diskurs.²³ Diskurser skapar i den här meningen sina egna subjekt. Subjektspositioner kan till exempel i en studie om vård vara *läkare* och *patient*. Dessutom kan dessa anta andra positioner men det är inte säkert att dessa har betydelse för diskursen. I min studie har jag identifierat dels textens *producent* men också dess *konsument* samt de *presumptiva lyssnarna* till den predikan som tänks bli produkten av att man läst predikoförslaget. Det finns också andra subjektspositioner i min studie men jag kommer endast att lyfta fram ett fåtal.

Samma idé eller överenskommelse binder ihop människor och håller andra utanför.²⁴ Ett exempel på detta är trosbekännelserna som skapades för att hålla ihop dem som trodde på ett visst sätt samtidigt som man kunde avfärda andra som kättare. *Läran* är både

²⁰ Foucault, Michel: *Diskursens ordning*, s 19.

²¹ Nordin, Svante: *Filosofins historia*. Studentlitteratur AB, Lund 2013, s 637ff.

²² Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*, s 28.

²³ Börjesson, Mats & Palmblad, Eva: *Diskursanalys i praktiken*. Liber AB, Stockholm 2007, s 46.

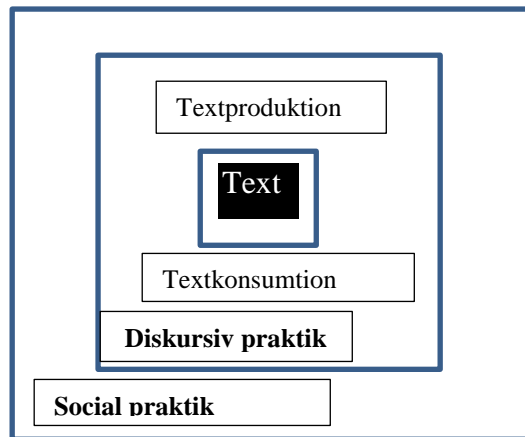
²⁴ Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning – en diskursiv läsning av tidskriften Pilgrim*. Uppsala Universitet, 2008, s 33.

gemenskapsskapare och det som exkluderar. Fairclough talar istället om *diskursiv* praktik. Han använder också begreppet *social* praktik som jag närmare beskriver nedan.

Foucault använder också begreppet *disciplin*. Disciplinen består av en rad parametrar som gör att kreativiteten inom diskursen blir begränsad. Att göra rätt enligt disciplinen är att befinna sig i det spektrum som betraktas som sant i diskursen och det är en förutsättning för att man ska tas på allvar. *Subjektet*, individen eller gruppen, disciplinerar sig självt samtidigt som det disciplineras genom diskursen.²⁵ Det konstrueras med andra ord en *normalitet*. I min studie har jag främst tittat på hur textens producent möjliggör för dess konsument att anta en viss position eller om det inte finns ett sådant utrymme.

Den som har utformat metoderna för kritisk diskursanalys, Norman Fairclough, har även skapat en tredimensionell figur för sin modell.²⁶

figur 1

Den här modellen är tänkt att användas som en analytisk ram. För att göra en analys ska alla tre dimensioner dras in när det gäller en kommunikativ händelse. Textens egenskaper ska analyseras (text) liksom de processer som gäller produktion och konsumtion av texten (diskursiv praktik) samt den bredare definitionen (social praktik) som texten är en del av. I textanalysen fokuseras runt ordval, grammatik och sammanhang som kan konstruera texten i olika genrer och diskurser. Detta får betydelse för hur analysen av diskursiv praktik kan genomföras. Både produktion och konsumtion av texter i en given diskurs formar tolkningen av texten. Den sociala praktiken och analysen därav förutsätter egentligen att man använder fler teorier än bara diskursanalys men vissa slutledningar kan möjligen ändå dras utifrån materialet. Det gäller till exempel frågor som huruvida den diskursiva praktiken reproducerar eller

²⁵ Foucault, Michel: *Diskursens ordning*, s 22, ss 24-26.

²⁶ Fairclough, Norman: *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge 1992, s 73 ff.

omstrukturerar den gällande ordningen. Diskurs enligt Fairclough är både konstituerande och konstituerad. Diskursen inte bara bidrar till att forma och omforma sociala strukturer och processer utan speglar dem också.²⁷

Med ovanstående resonemang kan man lockas att tro att det är enskilda individer eller grupper av individer som skapar diskurser. Foucault menar att det inte är riktigt så enkelt. Det är till och med tvärt om. Subjekten, individer eller grupper, är en produkt av diskursen, menar han, och subjekten är det som materialiserar diskursen. Genom att subjekten övervakas och korrigeras internaliseras och normaliseras diskursen. Vissa har till synes mer makt och utövar kontroll över andra. Foucault kallar makten för *pastoral makt*. I kyrkliga sammanhang är det oftast präster som utövar sådan makt över församlingen men i en judisk-kristen tradition är maktutövningen egentligen mer av omsorg och syftar till att hjälpa och stödja. I denna maktrelation produceras individerna som i sin tur materialiserar diskursen.²⁸ I min studie kan man ana att skribenterna är påverkade av den sociala praktiken och anpassar sin text därefter. Samtidigt påverkar skribenterna i hög grad vad som är möjligt att göra vad avser subjektens handlingsutrymme till exempel

2.3 Kritik mot diskursanalys och identifierade problem

Metoden diskursanalys är komplicerad och något abstrakt men det är en metod som jag menar kan ta fram de svar jag söker i min frågeställning. Det finns också ett antal olika slags diskursanalytiska metoder som skiljer sig lite från varandra. Jag kommer att kombinera Foucaults teorier med Faircloughs för att försöka nå syftet med min studie. Kombination av olika diskursanalytiska metoder är inte kontroversiellt men kritik finns mot diskursanalys och andra socialkonstruktivistiska metoder.

En kritik mot diskursanalys är att den är begränsad till språkliga praktiker. Jag tror att den som tolkar text alltid har andra parametrar med sig i arbetet och det återkommer jag till nedan.

Ett förenklat sätt att se på diskursanalys är att säga att: man försöker förklara varför en viss text producerar/kommunicerar en händelse på ett visst sätt. Det innefattar också hur texten konsumeras; den diskursiva praktiken. Diskursanalysen försöker alltså inte att förklara händelsen utan den fokuserar bara på texten och på det texten skapar; den sociala praktiken. Författaren Lena Andersson har ett flertal gånger i Dagens Nyheter kritiserat diskursbegreppet av den här anledningen. Hon menar att man i den politiska debatten har blivit medveten om

²⁷ Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*, s 67.

²⁸ Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning*, ss 34-35.

diskursbegreppet och använder det för att visa på generaliseringar och på hur exempelvis ”makten språkligt framställer avvikaren”²⁹. Detta får till följd att man kan ignorera sakförhållanden och kritisera motståndarens fördomsfullhet. Styrkan är ändå, som Lena Andersson också medger, ”att visa hur hegemoniska tankesätt formas och vidmakthålls”³⁰. Det är precis det, samt möjligheten till förändring som jag vill komma åt i min studie.

Teorier av *första ordningen* kan man, enkelt förklarar, bevisa eller förkasta med hjälp av observationer. Teorier av *andra ordningen*, om man förklarar begreppet ytterst förenklat, behandlar teorier om andras observationer och hit hör alltså diskursanalys.³¹ Analysen blir på ett slags meta-plan men som jag skriver ovan så har man som uttolkare av texten svårt att helt frigöra sig från sina egna tolkningsramar. En del av detta tangerar det som brukar kallas sociala konstruktioner. Med det menar jag den förförståelse man som textkonsument har med sig in i läsningen. Jag återkommer till det problemet i stycke 3.3 Lässchema.

I boken *Diskursernas kamp* resonerar författarna runt Foucault och hans sätt att förstå diskursen och de säger bland annat:

”Diskursen ska inte uppfattas som alla de saker som man säger och inte heller sättet man säger de på. Diskursen finns lika mycket i det man inte säger, eller det som markeras i åtbörder, attityder, sätt att vara, beteendemönster, rumsliga dispositioner.”³²

De identifierar sådant som kan vara lätt att hamna i och som man måste undvika. En av sakerna är att man måste vara uppmärksam på den egna positionen. En annan sak är att undvika reduktionistiska resonemang samt att inte hamna i determinism och att använda universella sanningar. Till varje undersökning ska man, om man vill följa Foucaults idéer, skapa egna metoder för analys.³³ För min analys betyder det att jag skapade ett lässchema som jag beskriver i stycke 3.3.

Eftersom predikoförslagen inte är färdiga predikningar riktade mot ett speciellt sammanhang så har dessa texter sannolikt en öppen karaktär i textproduktionsstadiet. De ska

²⁹ Andersson, Lena: Sakfrågor skymms av diskurskritik, Dagens Nyheter, 2017-09-30, <https://www.dn.se/arkiv/ledare/sakfragor-skyms-av-diskurskritik/> (hämtad 2018-05-04).

³⁰ Andersson, Lena: Den globala staden, Dagens Nyheter, 2012-10-20, <https://www.dn.se/ledare/kolumner/den-globala-staden/> (hämtad 2018-05-04).

³¹ Ringström, Jonas: Diskursanalys: en analys av andra ordningen eller en andra rangens analys? i *Den metodologiska labyrinten: erfarenheter och vägval inom samhällsvetenskaplig forskning*. Joakim Thelander (red.), Kristianstad, Kristianstad University Press 2014, s 114.

³² Götselius, Thomas och Olofsson, Ulf: *Diskursernas kamp, Michel Foucault*. Texter i urval av Thomas Götselius och Ulf Olsson. Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm/Stehag 2008, s 181.

³³ Götselius, Thomas och Olofsson, Ulf: *Diskursernas kamp, Michel Foucault*, s 182.

kunna passa alla sammanhang, de ska vara inspirerande men passar kanske som de står just nu, ingenstans. En kritik mot metoden kan vara att diskursen inte är så tydlig i bara predikoutkast. Diskursen formas i hela tidskriften och inte minst i de predikningar som verkligen hålls i våra kyrkor. Det vill säga i den sociala praktiken. Det är förvisso sant men min idé är att analysera dessa utkast och den diskurs de beskriver. SKT som helhet samt verkliga predikningar och dess diskurs är inte möjlig att nå med mitt material.

3 Metod

För min analys av predikoförslagen i SKT kommer jag att använda mig av kritisk diskursanalys som bygger på Norman Faircloughs modell samt de grundläggande metoder som Foucault tagit fram. Diskursanalys är den metod som jag tror är bäst lämpad för att ge svar på mina frågor; hur har diskursen förändrats gällande predikoförslagen för Domssöndagen och söndagen före Domssöndagen? Studien är begränsad och jag fokuserar runt ett fåtal begrepp som speglar en liten del av det som är diskursen.

3.1 Kommentarprincipen

Diskursen, i mitt exempel med predikoutkast, grundar sig på bibeltexter. Texter som är oföränderliga men som ständigt tolkas på nytt. I Faircloughs modell betyder det analys av den innersta fyrkanten som behandlar texten och den mellersta som behandlar den diskursiva praktiken.³⁴ Dessutom kan man möjligen se exempel på den sociala praktiken enligt modellen men som jag redan nämnt är det svårt att analysera detta enligt de brister som jag identifierat gällande den diskursiva praktiken. I någon mening är förstås även bibeltexterna föränderliga eftersom nya översättningar ger *nya* bibeltexter. Bibeltexterna är inte så hårt knutna till specifika söndagar som man kanske kan tro och därmed är talet om oföränderlighet lite skevt. När det ges ut en ny evangeliebok är det dock dessa texter som bearbetas om och om igen till dess det kommer en ny utgåva av evangelieboken och därmed andra texter som bearbetas. I min studie kommer jag att möta åtminstone två bibelöversättningar och tre, eller till och med fyra, evangelieböcker.

Jag kommer att använda *kommentarprincipen* för att se hur skribenterna använder exempel ur bibeltexter eller samtid för sin tolkning och Faircloughs modell för att se hur texten återspeglar den sociala praktiken och hur det ändras.

³⁴ Se figur 1, s 10.

3.2 Subjektspositioner och utestängningsfaktorer

Subjekt skapas i diskurser. Med *subjektsposition* avser jag i min studie det utrymme som människor, kategoriserade på olika sätt, ges för sitt agerande. I min analys handlar det om hur skribenten uttrycker möjligheten att exempelvis anta olika positioner i texten. Denna möjlighet är giltig både för textens författare/producent såväl som dess läsare/konsument och den som blir föremål för den färdiga predikningen som jag valt att benämna *lyssnaren*. Dessutom försöker jag analysera om det uttrycks en riktning som läsaren bör eller ska anta. Foucault menade att subjektet inte alltid är autonom och kan styra över sin egen position. Subjektet är inte sin egen grund utan är decentrerat genom att kulturen och språket har makt över det.³⁵ Jag kommer i analysdelen att hantera subjekt utan egna val som *objekt*.

Subjektspositionerna tänker jag mig som utmejslade av det språk som används och de förväntningar som ställs på, och förväntningar man har på människor. Det finns alltid mer eller mindre tydliga positioner som subjekten kan anta. I min studie kan det handla om *prästen/predikanten* eller *församlingsbon/lyssnaren* eller andra mer eller mindre tydliggjorda positioner. Till dessa positioner finns alltid förväntningar på vad man exempelvis kan säga eller göra. Jag kommer i min studie att söka efter utsagor som kan ha betydelse för hur och vilka subjektspositioner som blir möjliga. Dock kommer det i studien att begränsas till några få av alla de möjliga subjektspositioner som finns. Det jag söker efter är läsarens/textkonsumentens möjlighet att göra egna val och därmed vara autonoma subjekt eller om man som jag nämnt ovan, är utelämnade till Guds handlingar och blir objekt istället. I fråga om utestängningsfaktorer kommer jag exempelvis att titta på hur de enskilda skribenterna, företräder en viss lära eller använder sig av möjligheten att ifrågasätta den gällande läran. Enklare uttryckt försöker jag få syn på om skribenten ifrågasätter det som tidigare har varit gängse synsätt eller teologiska ståndpunkter. Dessutom avser jag att söka efter begrepp som exempelvis uppmanar eller förbjuder läsaren att anta en viss position det vill säga de subjektspositioner som blir omöjliga.

3.3 Lässchema – en av metoderna för min analys

En viktig självförståelse vid de första genomläsningarna var att göra mig medveten om att det handlar om texter som tolkar andra texter. Det handlar alltså inte om förkunnelse i första hand utan om en helt annan slags textgenre som skapar den diskursiva praktiken.

³⁵ Winter Jörgensen, Marianne & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*, s 22

För att få en överblick kopierade jag upp alla aktuella texter från SKT och läste igenom dem ett flertal gånger och använde olika *glasögon* vid varje läsning. I en första genomläsning fokuserade jag på texten och uppmärksammade jag att det fanns en hel del tidstypiska uttryck. Det vill säga sådant som klart definierar texten i en viss tid. Här använder jag kommentarprincipen för att identifiera hur skribenterna lägger till exempelvis tidsbundna uttryck. Se stycke 6.1

Vid nästa genomläsning letade jag efter subjektspositioner och utestängningsfaktorer. Vilka subjektspositioner är möjliga? Hur uttalar sig skribenterna och i vilken utsträckning används religiöst knutna ord eller ord knutna till juridiskt språk? I samband med domssöndagen förväntar jag mig att hitta just olika former av juridiskt språk. Jag letade efter läromässiga ställningstaganden. Det vill säga vilken teologi som förespråkas och om den går att koppla till den teoretiska bakgrunden om eskatologins utveckling enligt stycke 2.1 men primärt försökte jag se om skribenten uppmanar eller förbjuder läsaren att anta en viss position. Det menar jag speglar en viktig del av den teologi som framförs i texten. Det vill säga om subjektspositioner är möjliga eller om subjekten snarare är objekt. Jag analyserar vem som är objekt och vem som är subjekt i skribenternas texter. Man kan kanske inte anta någon position om man inte har något handlingsutrymme? Det vill säga när man bara är objekt.

Jag uppmärksammade också att texterna verkar ha producerats med tanke på en mer eller mindre tydlig konsument och kommer att diskutera hur det eventuellt påverkar skribenterna. Jag nämner detta kort under materialpresentationen men kommer att utveckla det mer i stycke 6.6. Sannolikt uttrycker man sig på ett särskilt sätt om man skriver till en tydlig mottagare, det vill säga en präst som förbereder en predikan, än om man förutsätter att texten ska läsas av en diversifierad läsarskara. Jag utgår ifrån att skribenten *producerar* sin text för att den tänkta konsumenten ska ha så stort utbyte som möjligt. Jag förutsätter att man till exempel använder fler facktermer, som till exempel grekiska uttryck, i den text som går att identifiera som riktad till en predikoskrivande präst.

Jag fäste inte speciellt stor vikt vid vem skribenten är, med något undantag, trots att det kan ha betydelse för diskursen. Det var nämligen inte helt lätt att identifiera alla skribenter och veta huruvida de hade hög eller låg position i diskursen och därmed stor eller liten makt att förändra utanför den diskurs som predikoutkasten utgör. Mitt antagande är nämligen att om man har en position vid ett lärosäte eller är ett *känt* namn så har man större makt. Jag var mer intresserad av hur texten framstod snarare än vem som har skrivit. Diskursanalys fokuserar på texten och hur texten framställs och inte primärt *vem* som har producerat den.

Allt detta sammantaget tror jag kan ge en bild av diskursen och hur predikoutkasten har förändrats. Givetvis finns fler faktorer att studera men utrymmesmässigt blir det inte möjligt att ta med allt.

4 Tidigare forskning

Att beskriva hela kartan som utgör tidigare forskning runt de ämnen jag skriver om låter sig inte göras och är kanske inte heller nödvändigt. Jag begränsar mig därför till det jag menar har haft betydelse för min uppsats samt några begrepp som jag tror är nödvändiga att känna till i förhållande till eskatologi. Just kombinationen diskursanalys och eskatologi kopplat till predikoutkast verkar inte vara beforskat över huvud taget. Däremot finns mycket skrivet både om diskursanalys och om eskatologi i artiklar, uppsatser och böcker och man får ett stort antal träffar vid sökning i de olika databaser som finns tillgängliga. Gällande eskatologisk forskning har jag beskrivit hur eskatologin har utvecklats genom historien i avsnitt 2.1. Inte heller denna översikt är heltäckande men det ger ändå en bild av hur man har tänkt runt den yttersta tiden och man kan därmed få en förståelse för skribenternas olika positioner.

4.1 Predikoutkast

I de databassökningar jag har gjort har jag endast kunnat hitta ett fåtal undersökningar som har använt predikoutkast som material och detta är något som förvånar mig eftersom det finns en lättillgänglig kontinuitet samt att texterna *kan* ha haft en viss påverkan på de verksamma teologerna i den givna tiden. Jag har inte hittat något material som använder predikoutkast för att ur någon vinkling avhandla eskatologiska strömningar vilket gör att min uppsats torde tillföra en del kunskap inom området.

Magnus Evertsson har använt predikoutkast för sin avhandling *Liknelser och läsningar: reception av liknelseberättelser ur Lukasevangeliet, kapitel 10-15, i predikoutkast för Svenska kyrkan 1985-2013*. Avhandlingen är i ämnet homiletik och ligger således en bit ifrån mitt intresseområde. Evertsson har använt både Svensk kyrkotidning och Svensk pastoraltidskrift i sin avhandling. Materialet är betydligt större och cirka 200 predikoförslag har analyserats med avsikt att förstå hur liknelser påverkar predikoskrivandet. I min uppsats har jag endast analyserat 15 predikoutkast. Evertsson har inte heller tillgång till det material som verkligen predikats utan har i liket med min studie bara analyserat de förslag som nämnda tidskrifter har publicerat. Det är med avseende på materialet och dess eventuella fördelar eller brister likartat i båda våra studier.

Likaledes har Mattias Martinsson använt predikoutkast som material för sin uppsats *Predikans frälsning – Soteriologi och metod i nutida teologisk praktik* som finns i boken

Mänsklig frälsning – Soteriologi i samtidsperspektiv. Martinsson är främst intresserad av frälsningsteologin och hur den kommer till uttryck i predikoskrivandet. Här exemplifierat med predikoutkast som material. Även i frälsningsläran finns eskatologin som begrepp men endast kopplat till tidpunkten för frälsningen. Ska frälsningen ske vid den yttersta tiden eller i den andliga nutiden. Två teologiska ytterligheter i den klassiska soteriologin.³⁶ Martinsson har två andra ytterligheter i sin definition av soteriologin där den ena är *hela skapelsen* och den andra *individen eller gruppen*. I mitt material har jag identifierat *individen* som en ytterlighet och *gruppen* som en annan.

Martinsson gör ett par iakttagelser som jag också har identifierat som giltiga för min uppsats. Det ena är att det hade varit bättre om man hade haft tillgång till verkliga predikningar och det andra är den begränsning rent konfessionellt som predikoutkast ger.³⁷ Troligtvis hade en egen materialinsamling blivit än mer begränsad till mitt personliga kontaktnät och därmed hade antalet skribenter och även tidsrymden för materialet minskat. Att ha tillgång till över 100 årgångar av Svensk Kyrkotidning ger större spridning, geografiskt, konfessionellt och tidsmässigt. Att verkliga predikningar hade varit ett bättre material handlar mer om kontextuell anpassning. Predikoutkast är, som jag nämner senare, ett material som inte är avsett att framföras för en församling. Utkasten är till för att den som läser det ska få inspiration till att skriva egna predikningar. I min studie torde ändå frågan om vilket material som är det bästa vara av mindre betydelse eftersom jag intresserar mig mer för skillnader över tid än för hur utkasten togs emot och bearbetades. Jag tror nämligen att de skillnader man kan se över tid avspeglar den förändring som verkligen har ägt rum inom diskursen predikoförslag.

4.2 Diskursanalys i teologisk forskning

Att hitta tidigare forskning som kan hjälpa mig i mitt arbete har varit en grannlaga uppgift och ofta har olika former av diskursanalys snarare styrt bort från min idé om hur analysen ska göras snarare än hjälpt den framåt och till viss del kan det handla om att diskursanalys ofta är använt inom sociologisk forskning och därmed inom religionssociologin. Exempelvis har Andreas Häger skrivit en religionssociologisk avhandling om kristen diskurs och rockmusik.³⁸ Att diskursanalys passar så bra för sociologiska undersökningar beror på att diskurs är en *andra ordningens* teori, som jag begreppsligt förklarar i stycke 2.3. Mitt arbete är inte tänkt att dra åt

³⁶ Martinson, Mattias: ”Predikans frälsning. Soteriologi och metod i nutida praktik”, i *Mänsklig frälsning. Soteriologi i samtidsperspektiv*, Mattias Martinson (red.), Uppsala 2002, s 98.

³⁷ Martinson, Mattias: ”Predikans frälsning. Soteriologi och metod i nutida praktik”, s 77.

³⁸ Häger, Andreas: *Religion, rock och pluralism – En religionssociologisk studie av kristen diskurs om rockmusik*. Uppsala Universitet, 2001.

det religionssociologiska hållet men det ger ändå en fingervisning om diskursens styrkor som analysmetod inom den teologiska sfären. Häger gör en kritisk diskursanalys av texterna kopplad till Faircloughs teorier om hur texter kan analyseras på tre olika nivåer. Hans lättförståeliga sammanfattning av detta komplicerade sätt att analysera texter har varit ytterst värdefullt för min förståelse av metoden.³⁹ I stycke 2.2 gör jag själv en kort sammanfattning av den modellen.

Ulrika Svalfors har i sin avhandling *Andlighetens ordning – en diskursiv läsning av tidskriften Pilgrim* gjort en diskursanalys med metoder som liknar de jag kommer att använda men Svalfors söker dock efter olika maktfaktorer där intersektionalitet är en teoretisk bas, i Svalfors fall huruvida kön, sexualitet, etnicitet och klass har betydelse för texten. Mitt arbete ligger inte i linje med detta men Svalfors kategoriserar diskursbegreppet på ett för mig användbart sätt. Framför allt gäller det hur hon har använt begrepp som kommentarsprincipen, subjektspositionering och disciplin.⁴⁰ Se punkterna 3.1 och 3.2 ovan. Svalfors beskriver diskurs som ”en analytisk kategori som beskriver hur olika sammanhang föreskriver hur man bör förhålla sig till verkligheten”⁴¹. I den sociala praktiken strävar man att söka den sanna kunskapen menar Svalfors. Det vill säga den sanning som diskursen konstruerar. Det gör också menar hon, att diskursen sätter upp gränser för hur man kan uttrycka sig inom densamma. Påståenden som man gör inom diskursen måste anpassas till sanningen men även andra villkor och det gör att kreativiteten blir begränsad.⁴²

Weasley A.Korts bok *Bound to Differ* är intressant för mitt arbete eftersom han behandlar teologiska skillnader och den konstruktiva betydelsen det har för kristen teologi. Kort menar att utan skillnader skulle det inte finnas teologi i den mening vi talar om det.⁴³ I min uppsats är det just skillnader jag letar efter och varför de uppstår samt vad som kan ligga bakom detta. Kort använder diskursanalys för att söka efter motsättningar mellan teologiska diskurser. Kort kommer i stora drag fram till att just teologiska diskurser är i konflikt med varandra för att de lägger tyngdpunkten på lite olika ställen och för att de försvarar det valet i förhållande till de andra och det skapar konflikt.⁴⁴ Utan dessa skillnader skulle det inte finnas teologi som

³⁹ Häger, Andreas: *Religion, rock och pluralism – En religionssociologisk studie av kristen diskurs om rockmusik*, ss 52-53.

⁴⁰ Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning*, ss 32-33.

⁴¹ Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning*, s 28.

⁴² Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning*, s 32.

⁴³ Kort, Wesley A: *Bound to Differ. The Dynamics of Theological Discourses*. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1992, s ix.

⁴⁴ Kort, Wesley A: *Bound to Differ. The Dynamics of Theological Discourses*, s 121.

vi känner den. Jag söker inte primärt efter motsättningar utan gör en mer förutsättningslös analys och söker som sagt efter skillnader.

En annan teolog som behandlar diskursanalys är Mary McClintock-Fulkerson. Hon intresserar sig för bibeltexter och deras roll samt för skillnader. Fulkerson är feminist och hennes arbete är mer inriktat på skillnader mellan könen och möjligheten att förändra trots att man möts av motstånd av diskursens normerande funktion.⁴⁵ I mitt arbete har det varit användbart för att förstå huruvida det går att bryta sig ur det som betraktas som rådande norm. Det vill säga det jag benämner utestängningsfaktorer och subjekspositioner ovan. Dessutom har hennes arbete varit värdefullt för mig när det gäller att förstå skillnader mellan texter.

4.2 Min egen position

Som teologistudent och mångårig (26 år) medarbetare i Svenska kyrkan har jag hört många predikningar och dessutom fått möjlighet att själv formulera och framföra några. Huvudsakligen har jag själv närmat mig bibeltexter på så vis att jag har försökt översätta liknelser och bilder till min egen vardag och förstå dem genom mina erfarenheter. I läsningen av mitt textmaterial inför den här uppgiften har jag försökt göra mig fri från en del av detta genom att skapa ett lässchema (se avsnitt 3.3) med tydliga mål för läsningen. Detta har jag gjort för att minska risken för subjektiva bedömningar av typen; som man ropar i skogen får man svar. Kravet på intersubjektiv prövbarhet är min grundhållning i undersökningen.

5 Material

För att avgränsa materialet har jag studerat Svensk Kyrkotidnings (SKT) predikoutkast för Söndagen före domssöndagen och Domssöndagen. 2013—2015, 1998—2000, 1983—1985, 1968—1970, 1953—1955, ett tidsspänn på 60 år men endast ett fåtal texter. Totalt 15 stycken. Genom att ta tre år vid de olika tillfällena får jag med alla årgångar av evangelieboken. Evangelieboken har förändrats över tid och detta påverkar analysen. Den nuvarande evangelieboken är från 2003 och i undersökningen har jag mött texter från både den som kom 1983 och den som kom 1942. Vid analysen av predikoutkasten har jag utelämnat de texter som inte förekommer mer än en gång.

Jag redogör kortfattat för de bibeltexter i evangelieboken som gäller nämnda söndagar och försöker att inte dra tolkningen av texten åt något håll utan försöker hålla en så neutral tolkning som möjligt. Detta kommer möjligen att vara en förenklad narrativ läsning om

⁴⁵ McClintock-Fulkerson, Mary: *Changing the subject. Women's discourses and feminist theology*. Fortress Press, Minneapolis 1994.

man ska kategorisera läsningen och analysen. Bibeltexterna utgör själva grunden för min studie och det är dessa som skribenterna sedan reflekterar runt.

Söndagens tema i evangelieboken från 2003 för Söndagen före domssöndagen är *Vaksamhet och väntan* och temat för Domssöndagen är *Kristi återkomst*. Samma temata gällde för evangelieboken 1983 men år 1942 var temat för Söndagen före domssöndagen *Vaksamhet* och Domssöndagen hade temat *Yttersta domen*. Redan här kan man misstänka att skribenterna kan styras in i andra tankebanor. En skribent nämner till och med hur lättad han är över att rubriken har ändrats.

Predikoutkast är som genre lite speciell. Texterna är skrivna för att ge förkunnare inspiration till egna predikningar. Det är alltså inte fråga om färdiga predikningar som fungerar i en given kontext. De relativt korta texterna som återfinns i Svensk Kyrkotidning håller sig runt 4 000 tecken och anknyter till någon eller några av söndagens bibeltexter.⁴⁶ Skribenterna skriver för att inspirera men antagligen inte för att uttrycka några radikala tankar. Det är sannolikt viktigt för skribenterna att hålla sig inom de gängse ramarna. Texterna bidrar till att forma diskursen men är också en spegling av densamma enligt Faircloughs modell.⁴⁷

I de här texterna ska man på en och samma gång få inspiration samtidigt som de på ett sätt är menade att hålla oss inom det som är normalt, i betydelsen normgivande eller acceptabelt enligt *den sociala praktiken*. Den nuvarande redaktionen iför SKT väljer en fast stab skribenter med hjälp av sitt eget kontaktnät men lägger sig vinn om att det ska vara en viss spridning över landet så att alla stift blir representerade samt att de olika skribenterna har lite olika utgångspunkter. Skribenterna själva väljer själva de söndagar som de vill skriva om och övriga söndagar fördelas ut på fristående skribenter. Främst är skribenterna präster i Svenska kyrkan men någon gång kan det förekomma att en diakon skriver.⁴⁸

I Svensk Kyrkotidnings policy står följande:

Svensk Kyrkotidning är ett organ i Svenska kyrkan som riktar sig till teologiskt intresserade. Tidningen belyser aktuella kyrkliga och samhällreliga ämnen i evangelisk-luthersk anda. *Svensk Kyrkotidning* värnar om Svenska kyrkans karaktär av öppet trossamfund. Tidningen granskar kritiskt kyrkolivet i lojalitet mot Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära som reformatorisk kyrka.

⁴⁶ 4 000 tecken gäller för dagens utkast men detta har varierat och generellt var det längre texter förr eftersom de ofta innehöll en separat exegetisk utläggning.

⁴⁷ Se figur 1, s 10.

⁴⁸ Forsberg, Peter: Redaktionssekreterare Svensk kyrkotidning, E-mail 2016-02-23.

Tidningen är lojal mot Svenska kyrkan i allt väsentligt och att man kritiskt granskar kyrkolivet står alltså inte i strid med detta. Tidningen är sålunda lojal mot Svenska kyrkans officiella hållning när det gäller exempelvis ämbetsfrågan och frågan om samkönade äktenskap. Dessa frågor är fortfarande debatterade inom kyrkan men Svenska kyrkan har utåt en tydlig, och officiell hållning. För Svensk Kyrkotidnings vidkommande betyder det att tidningens innehåll präglas av denna lojalitet.

5.1 Grundmaterialet - Bibeltexten

5.1.1 Kyrkoåret

Sedan medeltiden har det i svensk tradition funnits så kallade läsordningar för varje söndag eller firningsdag under kyrkoåret. Traditionen, och framförallt evangelieböckerna, har under åren förändrats ett antal gånger. 1862 infördes två extra årgångar, med predikotexter ur evangelierna och/eller de nytestamentliga epistlarna, och 1970 tillkom också gammaltestamentliga predikotexter. Mindre justeringar av de gamla texterna gjordes också 1921 och 1942. I och med evangelieboken 1983 kompletterades firningsdagarna med två kompletta och likställda årgångar. Varje söndag eller firningsdag innehåller alltså, från och med 1983, gammaltestamentlig läsning, episteltext och evangelium. Dock är vissa dagar så starkt förknippade med ett visst evangelium så att man läser samma alla tre årgångarna. Som komplement till dessa finns en särskild predikotext så att predikanten kan variera sig om man känner att det behövs. Vid den senaste förändringen (2003) av evangelieboken har också en psaltarpsalm tillkommit för varje söndag. I 1942 års evangeliebok understryks betydelsen av ett ”rätt bruk av psalmboken, vartill också anvisning gives i evangelieboken.”⁴⁹ Psalmerna ansågs på ett tydligt sätt vara en del av förkunnelsen. Psalmboken är självklart fortfarande en av Svenska kyrkans bekännelseskriterier men det finns inte längre psalmförslag i evangelieboken.

Domssöndagen och det markerade avslutet på kyrkoåret är unikt för svensk kristenhet och först 1921 fick den namnet Domssöndagen. På andra håll har Domssöndagen namnet *Kristi Konungens dag*. Söndagen före domssöndagen fick inte sitt namn förrän 1942 och den evangeliebok som då kom ut. Det här visar att evangelieboken och kyrkoåret är både uråldrigt och föränderligt, något som man även skulle kunna tillskriva bibeltexterna.

⁴⁹ *Den svenska evangelieboken*. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Stockholm 1942, s 12.

5.2 Söndagen före domssöndagen

Nedan följer en översikt över de bibeltexter som förekommer på Söndagen före Domssöndagen i de olika upplagorna av evangelieboken och där urvalet och dess förändring, har påverkat diskursen med avseende på vad som är möjligt att skriva.

Tabell 1:1

GT	1942	1983	2003
1		Sef 3:8-17	Sef 3:8-13
2	Psalt 139:1-12, 23, 24	Sef 3:8-17	Jes 51:4-6
3		Sef 3:8-17	Am 8:9-12

Tabell 1:2

Epistel	1942	1983	2003
1	2 Petr 3:8-13	Heb 3:12-14	Upp 3:10-13
2		2Kor 13:5-9	2Kor 13:5-9
3	Upp 22:10-17, 20	Fil 3:20-21	Fil 3:20-4:1

Tabell 1:3

Evangelium	1942	1983	2003
1	Matt 25:1-13	Matt 25:1-13	Matt 25:1-13
2	Luk 12:35-40	Luk 12:35-40	Luk 12:35-40
3	Matt 24:35-44	Luk 12:2-9, 32	Luk 17:20-30

I 2003 års evangeliebok finns också psaltarpsalm 139:1-18 som komplement.

I 1942 års evangeliebok finns episteln endast under första årgången och tillhörig rubriken *Högmässa*. De andra texterna, psaltarpsalmen och texten från Uppenbarelseboken, sorterar under rubriken *Aftonsång*. Evangelietexterna sorterar under rubriken *Högmässa*. Det är en tydlig markering att vissa texter är menade att användas under högmässan medan andra ska användas vid gudstjänsten Aftonsång. Aftonsång var en kortare gudstjänst med predikoinslag som fanns i 1942 års kyrkohandbok.

I min tabell blir det också tydligt hur urvalet har förändrats. Vad gäller evangelietexterna så är de samstämmiga de två första årgångarna men den tredje årgången är olikheterna stora. Den gammaltestamentliga text som man 1983 tyckte var signifikativ för Söndagen före domssöndagen återfinns bara i första årgången i 2003 års evangeliebok och vad gäller epistlarna så har man resonerat väldigt olika som vi kan se i Tabell 1:2.

5.2.1 Underrubriker – Söndagen före domssöndagen

Förutom huvudrubrikerna i evangelieboken finns i 1942 års evangeliebok dessutom underrubriker till de olika texterna, detta är något som saknas i de senare upplagorna. 2 Petr 3:8-13 (Tabell 1:2, 1942:1) har underrubriken *Nya himlar och en ny jord*. Matt 25:1-13 (Tabell 1:3, 1942:1) har underrubriken *Visa och fåvitska jungfrur*. Luk 12:35-40 (Tabell 1:3, 1942:2) har underrubriken *Omgjordade länder och brinnande lampor*. Psalt 139:1-2, 23, 24 (Tabell 1:1, 1942:1) har underrubriken *Den ofrånkomlige*. Matt 24:35-44 (Tabell 1:3, 1942:3) har underrubriken *Den yttersta dagens oväntade inbrott* och slutligen Upp 22:10-17, 20 (Tabell 1:2, 1942:3) som har underrubriken *Se, jag kommer snart*.

5.3 Domssöndagen

Nedan följer en översikt över de bibeltexter som förekommer på Domssöndagen i de olika upplagorna av evangelieboken.

Tabell 2:1

GT	1942	1983	2003
1		Jes 65:17-19	Jes 65:17-19
2		Jes 65:17-19	Dan 7:9-10
3		Jes 65:17-19	Hes 47:6-12

Tabell 2:2

Epistel	1942	1983	2003
1	2 Thess 1:3-10	Upp 20:11-12	2 Pet 3:8-13
2	1 Kor 15:22-28	2 Pet 3:8-13	Upp 20:11-21:5
3	Upp 20:11-21:7	1 Kor 15:22-28	1 Kor 15:22-28

Tabell 2:3

Evangelium	1942	1983	2003
1	Matt 25:31-46	Matt 25:31-46	Matt 25:31-46
2	Joh 5:22-29	Matt 13:47-50	Joh 5:22-30
3	Matt 13:47-50	Joh 5:24-29	Matt 13:47-50

Även Domssöndagen har genomgått förändringar textmässigt som min tabell visar men evangelietexterna är relativt samstämmiga trots att de har flyttats runt lite i årgångarna. Texten ur Joh 5 är den som genomgått förändringar som kan tyckas vara små men som har stor

betydelse vad gäller det som är möjligt att uttrycka. En bibelvers mer eller mindre kan ha stor betydelse för sammanhanget.

5.3.1 Underrubriker – Domssöndagen

Som nämnt ovan finns även underrubriker till de olika texterna i 1942-års evangeliebok. 2 Thess 1:3-10 (Tabell 2:2 1942:1) har underrubriken *Guds rättvisa dom*. Matt 25:31-46 (Tabell 2:3 1942:1) har underrubriken *Människosonen på sin härlighets tron*. Joh 5:2-29 (Tabell 2:3 1942:2) har underrubriken *Sonen håller dom*. 1 Kor 15:22-28 (Tabell 2:2 1942:2) har underrubriken *Allt ska bliva Gud underlagt*. Matt 13:47-50 (Tabell 2:3 1942:3) har underrubriken *Noten i havet* och slutligen Upp 20:11-21:7 (Tabell 2:2 1942:3) som har underrubriken *Det nya Jerusalem*.

I Bibelkommissionens komplement till textupplagan Bibel 2000 så skriver man om underrubriker, att dessa endast är till för att hjälpa oss som läsare att snabbt kunna orientera i texten samt att det är nödvändiga avbrott i textmassan. Rubrikerna är översättarens eget påfund och är alltså inget som finns i texten från början.⁵⁰ I äldre bibelöversättningar finns det ofta en förklarande text, eller rubrik, i början på varje kapitel men i Bibel 2000 är rubrikerna friare i förhållande till vers- och kapitelindelning.

Allt sammantaget gör att diskursen påverkas. Vad som är möjligt för oss att uttrycka förändras i och med att grundmaterialet (bibeltexterna) förändras men även översättningar och översättarens rubriker gör att vi plötsligt kan uttrycka andra saker, eller finner oss låsta till att uttrycka just det som översättaren vill, genom sin styrning i både text och rubrik.

5.5 Grundmaterialet - Predikoutkastet i Svensk Kyrkotidning

Texterna har i Svensk Kyrkotidning presenterats under lite olika rubriker. 1953 hette rubriken *Till Uppbyggelse*. 1968 hade rubriken bytts till *För predikan*. 1983 hette den *Inför predikan* och 1998 löd den *Inför gudstjänsten*. Dagens rubrik (2013—2018) är *Text och Tolkning*. Av en slump visar det sig att rubriken har ändrats med ungefär samma intervall som mitt texturval. När det sker och vad som kan ligga bakom förändringen framgår inte av materialet eller undersökningen. Jag gör, trots att jag saknar dessa fakta, en analys av rubrikvalet nedan.

När man funderar över den diskursiva praktiken så blir det kanske bara möjligt att producera text inom rubrikens ram. Det följande stycket är ett försök att analysera just detta.

⁵⁰ Bibelkommissionens komplement. *Noter, Uppslagsdel, Parallellhänvisningar, Textkritiska anmärkningar till Bibel 2000*. Bibelkommissionen, Svenska Bibelsällskapet och Verbum Förlag, Stockholm 2001, s 9.

Till Uppbyggelse signalerar ett löst hållet tema. *För predikan* är en tydlig markör som anger att det här materialet är avsett för just predikan och inget annat. *Inför predikan* är en betydligt öppnare formulering och *Inför gudstjänsten* signalerar ytterligare öppenhet i det här avseendet. Den nuvarande rubriken ”Text och tolkning” kanske signalerar att det är fråga om en exegetisk text men oftast är så inte fallet. Kopplingen till gudstjänsten är inte lika tydlig längre utan den närmar sig den gamla rubriken ”Till Uppbyggelse”. Under 1950-talet var exegesen nästan lika lång som predikoförslaget och ofta författad av en annan person än den som skrev själva predikoförslaget. I de nuvarande texterna finns ingen fristående exegetisk utläggning och nästan aldrig en tydlig koppling till grundtexten. Textmassan har totalt sett minskat över åren och är idag ungefärligen halverad mot för 60 år sedan. Om man bortser från textens längd så styrs både textens konsument och producent av den rubrik som satts enligt Faircloughs sätt att se på diskursiv praktik och social praktik.

Skribenterna har, som jag tidigare nämnt, varit många genom åren. Vid något tillfälle i materialet är det samma skribent som återkommer men oftast är det olika skribenter till de texter jag studerat. Urvalet av skribenter har på senare år gjorts av SKT-redaktionen och det kontaktnät som man har över landet. Sannolikt har det gått till på ungefär samma sätt tidigare år. Några av skribenterna i mitt materialurval, har senare blivit några av våra främsta kyrkoföreträdare, exempelvis Bertil Gärtner och Martin Lönnebo som båda blev biskopar. En senare skribent är *kändisprästen* Kent Wisti som vid tiden som skribent i SKT var relativt okänd men som är ständigt aktuell i dag i och med sina dagliga inlägg i bland annat Dagens Nyheter. Andra har haft mindre framträdande roller i det man skulle kunna kalla *Kyrksverige*, som exempelvis *kyrkoherde i Gränna* eller *komminister*. I mitt material dyker den första kvinnliga skribenten upp först under 1980-talet och den första meningen som kan antyda könsneutralitet dyker upp 2015. Den påverkan detta har haft på diskursen har jag inte närmare analyserat.

6 Analys

6.1 Det tidstypiska i texterna

Texterna har verkligen, som jag antog, ändrat karaktär under årens lopp. Det finns förstås många anledningar till detta och jag har bara valt att lyfta fram en bråkdel. Det jag inte har analyserat är hur predikoförslagets språk korrelerar till andra texter från samma tid. Det vill säga jag har exempelvis inte jämfört med andra 70-tals texter. Jag tror inte att det har haft betydelse för hur den här diskursen har utvecklats.

Vid en genomläsning slås jag också av att textens konsument, eller rättare sagt den tänkta läsaren, torde ha förändrats. Jag har redan varit inne på det i stycket om hur rubriceringen

har förändrats. Målgruppen, läsaren, verkar vara en annan nu än för 60 år sedan och det avspeglas sannolikt i texten. Jag kommenterar det ytterligare i stycke 6.6.

6.1.2 1953—1955

I textmassan har jag identifierat en hel del, som jag menar är tidsbundna uttryck. 1953—1955 så finns det formuleringar som exempelvis ”Uppskjut inte mobiliseringen tills fienden är i landet. [...] Vaka!”⁵¹ Jag identifierar detta som en typisk efterkrigsformulering, tydlig för den som just upplevt ett världskrig. Den vaksamhet som det talas om i texterna söndag före domssöndagen översätts med ordet beredskap.⁵² Parallellen med Herren som kan komma när man minst anar det, som en tjuv om natten, kopplas tätt samman med människors erfarenheter av kriget och fienden som kan komma när som helst. Det är också tydligt att 8—10 år efter Andra världskriget, så upplever en av skribenten att människor har slappnat av lite i sin vaksamhet. Han talar om en ”vardagsvärld”.⁵³ I Nazismens bakvatten har också ”sjungandet av hemlandssånger”⁵⁴ fått en negativ klang.

Vetenskapen och tekniken omnämns som om det var något nytt i kyrkans föreställningsvärld. Skribenten 1954 mer eller mindre varnar för att fästa tilltro till vad fysiker och astronomer förutspår. Den rätta sanningen finns ännu hos kyrkan. Tro- och vetandebatten har pågått ett par år (Hedenius bok utkom 1949) och kyrkans ställning var öppet ifrågasatt. Nutidsorienteringen som man infört i skolan menar skribenten är något helt annat än kyrkans orientering. Man lever för dagen och har försäkrat sig mot katastrofer av alla slag men saknar kyrkans evighetsperspektiv och domens dag, är för de flesta avlägsen i tid. Det här är tydligast uttryckt i de bibeltexter som speglar en eskatologi som lägger domedagen i en historisk framtid.

6.1.3 1968—1970

I skiftet 1960—70 tal så finner jag andra tidsbundna uttryck. 1968 talas om att den politiska atmosfären är laddad.⁵⁵ I backspegeln kan man förstås hålla med. 1968 var ett turbulent år i världen på många sätt. Skribenten 1968 lyfter in svältande barn i U-länderna och en rädsla för hur världssvälten, miljöförstöring och överbefolkningen kommer att eskalera till en katastrof om vi inte gör något.⁵⁶ Här talar man också om att ”Vår generation är den första som

⁵¹ Svensk Kyrkotidning. årgång 49, 1953, s 709.

⁵² Svensk Kyrkotidning. årgång 51, 1955, s 673.

⁵³ Svensk Kyrkotidning. årgång 50, 1954, s 676.

⁵⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 50, 1954, s 677.

⁵⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 64, 1968, s 678.

⁵⁶ Svensk kyrkotidning. årgång 66, 1970, s 537.

är medveten om att den kan vara den sista.”⁵⁷ Jag uppfattar att texterna är skrivna i en värld av kriser och ångest där kyrkans identitet tycks hotad. Få är engagerade och tron på Gud är också förändrad. ”Man kan säga att man tror på Gud och samtidigt tvivla på ett liv efter döden.”⁵⁸ Ungdomars engagemang framhålls som äkta och samtidigt präglad av ångest över framtiden som man kanske aldrig kommer att få uppleva. Gissningsvis präglar Vietnamkriget mycket av diskursen. I det sekulariserade Sverige kan man till och med hävda att ”Gud är död.”⁵⁹

6.1.4 1983—1985

Mitten på 1980-talet bjuder på mer ångest och begrepp som ”vår trasiga och sargade värld”.⁶⁰ En skribent 1984 hänvisar till ett TV program som visar konsekvenser av ett kärnvapenkrig och talar om ”mänsklig krigsteknologi”.⁶¹ Året innan (1983) hade Boforsaffärens första delar rullats ut. Människor saknar livsmening och känner även att de saknar värde. Det talas om ett främlingskap mellan människor och den maktbalans som en av skribenterna 1983 talar om, säger att det finns mer ondska än Gud i världen. Det finns även direkta referenser till hungersnöden, torka och felslagna skördar men även hopp i mörkret där Lutherhjälpen och Moder Theresa nämns som motexempel.⁶² En första referens till datorer dyker upp 1984 där skribenten lägger följande ord i Jesu mun ”Du är mer än bara ett nummer i datorernas minnen”.⁶³ 1984 är första gången i mitt material som man refererar till andra texter i evangelieboken än evangeliet på ett direkt sätt.

6.1.5 1998—2000

Skribenten 1998 har en ny *stil* i sin text. Här är det nutidskopplingarna som dominerar. Tidigare texter i mitt material har i huvudsak rört sig runt bibeltexten och tolkningen av denna men nu handlar texten till största del om nutida händelser. Skribenten refererar till ett rasistmord i Klippan som vid tiden för händelsen var mycket omskrivet i dagspressen. Även ”den sexmördade fyraåringen”⁶⁴ i Arvika är nämnd. I texten refereras även till aktuella filmer, böcker och *porrdebatten* som också fördes i dagspressen 1998. Någon upplever att vi har gjort döden till något som alltid är fint men vi måste även våga prata om det fula så att de som upplever

⁵⁷ Svensk kyrkotidning. årgång 66, 1970, s 537.

⁵⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 65, 1969, s 629.

⁵⁹ Svensk kyrkotidning. årgång 64, 1968, s 678.

⁶⁰ Svensk kyrkotidning. årgång 80, 1984, s 645.

⁶¹ Svensk kyrkotidning. årgång 80, 1984, s 645.

⁶² Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 641.

⁶³ Svensk kyrkotidning. årgång 80 1984, s 645.

⁶⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 94, 1998, s 537.

döden som skrämmande eller otäck kan identifiera sig de också. Här återkommer en datorreferens men nu är vi endast reducerade till ”ett flimmer över dataskärmen”.⁶⁵ Ett tydligt drag är att skribenterna under dessa år lyfter in känslobegrepp i texten. Utbrändhet är ett ord som förekommer i texten år 2000.

6.1.6 2013—2015

2013 har texterna helt ändrat karaktär. Huvuddelen av texten utgörs nu av egna reflektioner och liknelser. Bibeltexten undviker man nästan. Det finns i alla fall inga explicita kopplingar som refererar till bibeltexten. De egna liknelserna, det vill säga att skribenterna berättar om en egenupplevd vardagshändelse kanske kan sägas vara *översättningar* av bibeltexterna för att vi ska förstå dem idag.

Jag vill mena att min analys runt rubrikerna stämmer.⁶⁶ Från att ha varit texter avsedda för att skapa predikningar kan man läsa dem som texter om ”Tro & Tanke”. Det har, medvetet eller omedvetet, skett en förändring i SKT. Den vaksamhet som 1955 självklart översattes till beredskap har 2013 fått betydelsen ”mod”.⁶⁷ Datorerna som förut var ganska abstrakta i texten har 2013 blivit vardagsmat och nu kan man skriva ”PowerPoint” i texten utan att det är ett dugg konstigt.⁶⁸ Bevakningskameran som 1999 var Orwellskt hotfull har 2015 blivit en trygghet. Även Gud som övervakare kopplas till detta resonemang så att den tidigare, hotfulle eller åtminstone allseende Guden, är vår trygghet.

Skribenterna är, som man tydligt kan se, påverkade av samtiden. De uttryck vi använder i dag var förstas omöjliga att använda på 1950-talet men det fungerar lika dåligt tvärtom. Att diskursen är förändrad är tydligt. Det pågår ett helt annat teologiskt arbete idag än det gjorde på 1950-talet. Bibeltexter är för *nutidsmänniskan* för abstrakta för att vi ska kunna använda dem som fungerande liknelser. Därför måste teologerna översätta dem till ett språk som är tillgängligt för dagens människor.

6.2 Ett förändrat språk –förändrade referenser och nya normer

Referenser till Gud och Jesus är kanske det som är lättast att identifiera och analysera i det här materialet. Min uppfattning när jag läste texterna var att förekomsten hade minskat. För att verkligen ta reda på om så är fallet räknade jag förekomsten av orden, Jesus – Kristus – Sonen och Gud – Herre – Fadern. Trots att det i materialet finns en viss variation, mellan skribenterna

⁶⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 94, 1998, s 558.

⁶⁶ Stycke 5.5.

⁶⁷ Svensk kyrkotidning. årgång 109, 2013, s 462.

⁶⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 109, 2013, s 462.

och deras texter, har det skett en mätbar förändring. I 1950-talstexterna förekommer Jesusreferenser i snitt 38 gånger. Gudsreferenserna är 21 stycken i snitt. I skiftet 1960–70-tal är Jesusreferenserna endast 15 i snitt men det beror mest på att 1969 var ett rejält bottenår med endast 6 referenser till Jesus. Gudsreferenserna var i snitt 19 stycken. Att orden minskar i textmassan beror förstås också på att exegesen försvinner under 1980-talet. Då förekommer Jesusreferenser i snitt 16 gånger och Gudsreferenser 12 gånger. Vid tiden för millennieskiftet är Jesusreferenserna fortfarande 16 i snitt men Gudsreferenserna ökar något, till 16 i snitt. Den stora förändringen har skett i texten som föreligger idag. Nu har Gudsreferenserna tagit överhanden. Referenser till Gud förekommer inte mindre än 32 gånger i snitt och Jesusreferenserna har minskat till runt 4. En ytterst markant skillnad oavsett om textmassan har minskat. En förändring av vad som är normalt och vad som går att uttrycka är i detta möjlig att utläsa. I dagens texter används inte Jesusreferenser utan det normala har, som jag nämnt ovan, övergått till Gudsreferenser. Den diskursiva praktiken har påverkat den sociala praktiken som har påverkat skribenterna och det har uppstått nya textmöjligheter. I den här delen har mitt lässchema fungerat som det var tänkt och det här resultatet är intersubjektivt prövbart. Det jag inte har analyserat här är de implicita uttrycken. Det vill säga det som skulle kunna översättas eller liknas vid Gudsreferenser. Dock är förekomsten av detta är mycket sparsam och jag nöjer mig med att konstatera att explicita referenser till Gud och Jesus har minskat markant.

Under 1950-talet är eskatologin i texterna tydligt Kristuscentrerad. Det är Jesus som är Domaren och det är inför honom vi ska ställas vid tidens slut. I slutet på 1960-talet förekommer både Jesus och Gud som domare. De olika skribenterna har dock lite olika uppfattning, eller ingång till vem som ska döma och hur det ska gå till. Likaså är skribenterna under 1980-talet lite oense om hur och vem som ska döma oss eller om det egentligen är fråga om en dom. Vid millennieskiftet är det återigen tydligt att det skett en viss förändring. Domen har kommit i skymundan och i vår egen tid handlar domen inte längre om räkenskap utan snarare om att återställa balansen. Kristus är inte heller i centrum utan det är Gud som har fått fokus enligt tidigare stycke.

Förekomsten av orden dom, domare, döma et cetera varierar också i predikotexten på Domssöndagen. De tidiga texterna, 1953-1970, har tät förekomst av orden kopplade till *dom*. I snitt 21 gånger nämns de. I två av åren⁶⁹, som behandlar samma evangelietext⁷⁰, förekommer

⁶⁹ 1954 och 1969.

⁷⁰ Matt 13:47 – 50.

de ytterst sparsamt men å andra sidan förekommer de cirka 40 gånger under andra år. 1983 till 2015 har snittanvändningen av orden minskat till 7 gånger. En anmärkningsvärd skillnad som återigen inte bara beror på att texterna är kortare över lag. 2014 nämns inte ordet *dom* i någon form trots att det handlar om Domssöndagens text.⁷¹ Även detta resultat är helt intersubjektivt prövbart. Jag menar att det här är en del av den subjektspositionering som har skett. Man kan inte som skribent uttrycka sig för långt från normen om man ska tas på allvar. Att uttrycka sig som på 1950-talet i en text idag kommer sannolikt att uppfattas som att man är omodern både i fråga om språk som teologisk mening.

Språket är tydligt förändrat på flera sätt och ord som exempelvis *dom* som jag själv hänför till ett juridiskt språk har också fått en betydelseförskjutning i de teologiska tolkningarna. Detta kommer jag att återkomma till i den mer detaljerade analysen av de enskilda bibeltexterna. Att ord som Gud och Jesus minskar kan också hänföras till det jag angav ovan; att bibeltexten har *översatts* till nya liknelser. Det vill säga omarbetats till moderna liknelser skapade av skribenterna själva.

6.3 Söndagen före Domssöndagen

I den följande textanalysen har jag valt att dela upp analysen så att den utgår från de olika bibeltexterna och hur tolkningarna ändrat sig över åren. Jag har alltså inte koncentrerat mig, som tidigare, på att jämföra texter från samma år utan utgångspunkten har varit de olika bibelställen som man hittar i evangelieböckerna. Jag inleder med min egen sammanfattning över varje bibeltext för att visa hur jag har läst och förstått den och försökt låta bli att göra en tolkning. Möjligen kan min tolkning sägas vara en förenklad narrativ läsning. Varje år/nedslag är det alltså en enskild skribents text som jag har analyserat. Vid ett fåtal tillfällen kan det vara samme skribent vid nästa år/nedslag och då har jag angett detta men som regel är det olika skribenter. Detta kan vara bra att hålla i minnet när man läser eftersom man kan förledas att tro att det är samma skribent trots att det handlar om nedslag vart femtonde år. Den här delen av analysen är svagt kopplad till den bakgrundsteori om eskatologi som jag anger i avsnitt 2.1 men syftar främst till att få syn på om teologiska teorier *förändrats* över den tid som studien omfattar och om detta uttrycks genom så kallade subjektspositioner och utestängningsfaktorer. Det jag nämner i stycke 3.2 och 3.3. Analysen av dessa texter sammanfattas sedan i stycke 6.5.

⁷¹ Matt 13:47 – 50.

6.3.1 Luk 12:35-40

Min tolkning: Den här texten handlar om hur tjänarna ska vara beredda när deras Herre kommer och bultar på porten oavsett vilken tid på dygnet det än må vara. När man minst anar det kan Herren komma.

1953 är det beredskapsplaner som gäller men det är till syvende och sist inga ängsliga planer. ”Att vara beredd är att vara villig att öppna allt, blotta allt, låta allt ses – och vara beredd att bekänna allt och få *allt* förlåtet”.⁷² Den här skribenten tolkar budskapet på så vis att alla är omfattade av Guds nåd. Ingen lämnas utanför och det är till och med så att om man stänger om sig så bryter sig Herren ändå in. Oavsett den egna positionen gör Herren som han vill. Mycket tydligare kan det knappast skrivas fram; Ingen är utestängd. Subjekten är givns en position och har ingen möjlighet att påverka den själva.

1968 har beredskapen svalnat och blivit ointressant. Skribenten vet att varje predikant tycker att det är svårt att predika om Kristi återkomst. Texten handlar mycket om oron att inte känna igen Jesus när han kommer, om han nu kommer i en gestalt som man inte har tänkt sig. Men skribenten hittar en slags tröst i att vi kommer att känna igen honom i Ordet och Nattvarden. Texten är överlag ängslig i sitt uttryck och personligen drar jag paralleller till Emmausvandringen.⁷³ Den allomfattande nåd som 1953 års skribent talade om är som bortblåst. För den här skribenten tycks det handla om ett eget val. Man kan på egen hand utesluta Gud ur livet. Gud är till och med död för många. En klar förskjutning har skett mellan 1953 och 1968 vad gäller subjektens möjligheter att påverka sin position.

1983 menar skribenten att bibeltexten är ”svårtillgänglig”.⁷⁴ Här lyfter han även in begreppet ”fenomen”.⁷⁵ Vi kan bara tala om texter av den här typen i indirekt språk eftersom de är liknelser menar han också. Den här skribenten verkar tydligt försöka avmytologisera texten för att se vad som blir kvar enligt Bultmanns idéer. Även här talas om vem som *hör till*. Den här skribenten verkar mena att det är på det sättet att vissa *hör till* huset och andra inte. De som tror är tillhöriga och de som inte tror är utanför. Vi blir inte dömda för att vi har trott för dåligt men *att* tro verkar avgörande för den här skribenten. Som subjekt har man stor påverkan på sin egen position i förhållande till texten. De som väljer att stå utanför är inte heller innefattade på något sätt. Den här skribenten håller alltså samma teologiska linje som man hade skiftat till redan 1968.

⁷² Svensk kyrkotidning. årgång 49, 1953, s 709.

⁷³ Luk 24:13-35.

⁷⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 79, 1983, s 613.

⁷⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 79, 1983, s 613.

1998 gör skribenten en liten exegetisk genomgång och resonerar runt hur man skulle kunna uppfatta texten och ger exempel på dels bokstavstroga tolkningar och dels modernare tolkningar. Fokus hos den här skribenten hamnar i att vi ska få komma på festmåltiden och att vi där ska bli betjänade. Men även i den här texten ligger mycket av fokus på hur vi själva måste ta ställning för att festmåltiden ska kunna gälla oss. Min tolkning är att skribenten talar om en gärningslära. Inte helt uttalad utan delvis dold i texten. Många formuleringar handlar om vad man själv *kan* göra. Visserligen ska Kristus komma *som en tjuv om natten* men det verkar inte gälla alla. Skribenten uttrycker också att den här texten är ”belastad”⁷⁶ vilket gör att man som läsare också styrs mot den tolkningen. Subjektens påverkansmöjlighet är fortsatt stor även hos den här skribenten.

2013 har det skett något med texten och innehållet. För den här skribenten handlar vaksamhet om mod. Det handlar också om *ett återvändande*. Men det är ett återvändande av någon vi känner väl, och som vi har hållit relationellt levande genom bön gudstjänst och lovsång. Det finns heller ingen rätt tid menar skribenten. Rätt tid är *nu*. Texten innehåller en *modern liknelse*. Det vill säga en av skribenten författad liknelse som ska få oss läsare att förstå vad bibeltexten handlar om. Det återvändande skribenten talar om är en tydlig markör för vad som anses som rätt tolkning. Också den här texten skriver fram de som omfattas av Jesu återkomst; de troende. De som inte tror lämnas utanför.

Det tydligaste draget när man ställer upp texter från olika år på det här sättet är att det tidigt skedde en teologisk svängning gällande vem som omfattas av Kristi återkomst. Det är en troendegemenskap som kommer att få del av det som ska komma. Inte så att alla ska tro på samma sätt men *att* tro verkar vara en skiljelinje. Den allomfattande nåden är inte längre det som skrivs fram.

6.3.2 Matt 25:1-13

Min tolkning: Den här texten handlar om de tio brudtärnorna och hur fem hade olja till sina lampor men att de övriga fem saknade olja. När de går för att köpa mer olja stängs porten och de får inte komma in på festen. Den avslutas med att vi måste hålla oss vakna och beredda.

1955 års skribent slår fast att bibeltexten är en verklig liknelse och ingen allegori. Den handlar om beredskap och att vara beredd menar han. Det handlar *inte* om en tolkning där brudgummen är Kristus. Det är en liknelse om ett palestinskt bondbröllop där det gäller att vara

⁷⁶ Svensk kyrkotidning. årgång 94, 1998, s 538.

vaksam och beredd. Samtidigt finns i texten formuleringar om eskatologin som en ständigt pågående händelse för kyrkan. Det verkar i min läsning av skribentens text som att Bultmanns idéer om avmytologisering har fått fäste men att han försvarar sin ståndpunkt att texten inte ska läsas allegoriskt. Tankarna om eskatologin som pågående verkar ändå ha anammats. Det som betonas i texten är att det finns ett ”för sent”.⁷⁷ Man ska som kristen vara medveten om Herrens återkomst och då gäller det att vara beredd. ”I morgon kan det vara för sent.”⁷⁸ Det är tydligt att den här skribenten menar att det finns ett innanför och ett utanför. Ett rätt och ett fel. Det rätta är den kristna vägen och kristen beredskap. Det räcker sålunda inte att vara kristen utan det måste man vara på rätt sätt. Åter igen är det möjligt för subjekten att välja position och därmed hamna innanför eller utanför. Det här skiljer sig från den ovanstående analysen av 1950-talstexten.

1970 har idén om ett pågående *nu* försvunnit. Det övergripande temat är att ”tiden är kort”.⁷⁹ Någon exegetisk utläggning tycker skribenten inte behövs. Fortfarande anas att det kan finnas ett *för sent* men det är inte lika tydligt hos den här skribenten. Han använder istället orden *tiden är kort* för att beskriva vad som är viktigt. Här har också tanken om Herren som ska komma mattats av lite. Nu talar skribenten om att ”Guds rike kommer”.⁸⁰ Skribenten talar också om att vi ska försöka göra gott nu och inte bara vid den yttersta dagen, att Gud hela tiden söker oss och att vi måste göra oss beredda att ta emot. Det finns i det här ett stråk av *nuet* men det som betonas är tiden och det hopplösa i världens situation. Texten kan förstås som ett svar på den Marxistiska kritiken som jag nämner i teoriavsnittet. Det vill säga att människor har hindrats från att göra gott under livstiden. Hos den här skribenten är det alltså också viktigt med hur vi själva agerar och vi måste agera snarast med högsta beredskap. Den egna möjligheten att påverka är alltså stor.

Inte heller 1985-års skribent tycker att det behövs en exegetisk genomgång av texten som han menar är ”relativt okomplicerad.”⁸¹ Det riktigt intressanta är att den här skribenten menar att ”Någon verklighetsbeskrivning är det inte fråga om.”⁸² Sedan gör han en allegorisk tolkning av liknelsen på precis det sättet som 1955-års skribent menade var felaktigt.

⁷⁷ Svensk kyrkotidning. årgång 51, 1955, s 673.

⁷⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 51, 1955, s 673.

⁷⁹ Svensk kyrkotidning. årgång 66, 1970, s 537.

⁸⁰ Svensk kyrkotidning. årgång 66, 1970, s 537.

⁸¹ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 625.

⁸² Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 625.

”Brudgummen vid festen *är* Kristus”⁸³. I den här texten betonas livets mening istället för vaksamhet. Den dubbla utgången är en realitet även om skribenten tycker att den är ”svåruthärdlig”.⁸⁴ Det som tidigare var mer eller mindre självklart, det vill säga att vi påverkar vår egen situation, känns inte rätt för den här skribenten. Det syns också en osäkerhet över den egna påverkansmöjligheten. Dock menar han att det är en tröst att Jesus är den som dömer. Straffet antas alltså bli mildt. Han leder också läsaren bort från det individualistiska drag som funnits tidigare och menar att man som kristen är del av ett kollektiv. Märk väl att det ändå bara handlar om de kristna. De andra lämnas utanför.

År 2000 säger skribenten: ”Det kanske finns en stund som är för sen men jag vill inte predika det, inte tro det.”⁸⁵ För att försvara det här uttalandet gör skribenten tydligt att ”Den teologiska fantasin är viktig. Låt vår homiletiska fantasi flöda.”⁸⁶ Det eskatologiska *nuet* är helt borta och skribenten önskar att om det finns ett *för sent* så måtte det ligga långt fram i tiden. Här betonas sålunda att teologiska skillnader, eller fantasier, är viktiga precis som Wesley A.Kort menar. Även Jesus hade ju tvivel och trodde att det var för sent när han från korset ropade ”Min Gud, min Gud varför har du övergivit mig?”⁸⁷ Om det inte var för sent för Jesus så är det inte heller för sent för oss enligt skribentens tes. Han försöker också göra upp med dualismen och termer som innanför och utanför. Han menar att det inte hänger på vår egen tro utan på Kristi tro på oss. Nu har alltså perspektivet skiftat och skribenten talar om en allomfattande Gud som inte bara bryr sig om de som tror. Subjekten kan sägas ha blivit objekt för Kristi eller Guds gärning.

2015 hittar skribenten bibeltexter som motsäger ett *för sent* och menar att den här liknelsen inte är riktig. Guds uppgift är inte att bedöma och granska oss eller att se till att vi har rätt utrustning med oss. Det är istället vår uppgift att upptäcka Gud och Guds närvaro i vår vardag. Det här är en tolkning som är väldigt mycket mer hoppfull än tidigare när man var mer säker på att domen skulle komma och tiden av ängslighet över om det skulle komma en dom eller inte. Den här skribenten låter oss också veta att det handlar om ett *här och nu*. Det finns också, precis som hos skribenten år 2000, ett Guds perspektiv på oss och det är inte vi som

⁸³ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 625.

⁸⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 625.

⁸⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 96, 2000, s 490.

⁸⁶ Svensk kyrkotidning. årgång 96, 2000, s 490.

⁸⁷ Mark 15:34.

enskilda subjekt som måste tro och prestera. Han hänvisar till psaltaren 139 som är en av dagens texter och pekar på att Gud aldrig överger oss. Perspektivet är inklusivt och utesluter inte någon.

Som sammanfattning ser jag när det gäller den här texten att det tydliga teologiska spåret är att det har skett en förskjutning mot den allomfattande tanken och att individens presterande har kommit i skymundan. Det här går alltså stick i stäv med analysen av den föregående texten och visar på en teologisk bredd vad gäller texterna för Söndagen före Domssöndagen.

6.4 Domssöndag

En lite märklig sak är att man under 1980-talet hade lite bekymmer med korrekturläsningen i SKT och benämner söndagen omväxlande Domsöndagen och Domssöndagen. Det kan förstås vara så att man inte hade riktig koll på skillnaden. Jag tror dock inte att detta har fått någon betydelse för diskursen.

6.4.1 Joh 5:22-29

Min tolkning: Min genomläsning av texten ger att det handlar om Sonens förhållande till Fadern och vem som ska hålla *dom* och över vilka domen ska hållas. Jag läser också in ett resonemang om hur det ska gå för dem som tror. Det handlar också om hur alla ska lämna sina gravar och hur de goda ska uppstå till livet och de onda till domen. Här beskrivs sålunda relativt tydligt den *dubbla utgången* samt en slags uppståndelse. Möjligen en kroppens uppståndelse även om det inte står så mycket mer om det just här.

1953 års skribent, som utgår från Joh 5:22-29, skriver på ett självklart sätt om att domen är en realitet. Två bedömningsgrunder kommer det an på vid yttersta domen: ”först hur människans förhållande till Kristus har varit. [...] Sedan gäller det också gärningarna”.⁸⁸ Här stödjer skribenten sig på ett annat citat, Joh 3:18. I någon mening ligger detta en bit ifrån den Lutherska tanken som anger att det är tron allena som är saliggörande. Skribenten avslutar med en sammanfattning i punktform.

1. Människan är i sig själv >>död>> både till kropp och själ genom sina överträdelser.
2. Endast Kristus kan levandegöra henne för nutid och evighet.
3. Detta måste dock ske under livstiden, ty det är här som hon har att ta ställning.
4. På domens dag ska det uppenbaras hur hennes förhållande till Kristus har varit i tro och gärningar.⁸⁹

⁸⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 49, 1953, s 725.

⁸⁹ Svensk kyrkotidning. årgång 49, 1953, s 725.

En Luthersk tolkning är att vi är både rättfärdiga och syndare på samma gång men betoningen ligger på tro och gärningar. De som inte tror och de som inte gör rätt är uteslutna. Subjektens makt tycks vara stor men frågan är ändå om det räcker. Kristus är fortfarande den som kan levandegöra.

1968 när samma text ska kommenteras är fortfarande Jesus som domare tydlig men nu läggs snarare fokus på ”hans sändning att frälsa och ge liv”.⁹⁰ Skribenten stödjer sin tanke på Joh 3:17, alltså versen innan den som 1953 års skribent åberopade. Att människan är ”bortkommen från Gud [...] och bär dödens märke”.⁹¹ är en tydlig arvsyndstanke som 1953 fanns i punkt 1 och likaså att Kristus ska levandegöra henne. Däremot nämns inte gärningsläran utan fokus läggs på att ”höra och tro”.⁹² För den här skribenten är det eskatologiska hoppet något som inte bara hör till framtiden utan det är en realitet här och nu. Det här är en ny tanke i förhållande till punkt 4 ovan. Den här skribenten talar mer om *människor* istället för kristna. Ett mer allomfattande perspektiv således men det handlar om en egen insats. Att höra och tro är något tvetydiga verb men skribentens diates är aktivum inte passivum. Det handlar alltså om en aktiv insats från människornas sida.

1983 inleder skribenten med orden ”Det är mycket som är oklart i bibelmaterialet kring yttersta domen”.⁹³ Fortfarande är tanken om Kristus som domare och livgivare bärande men när det kommer till domslut så exemplifierar skribenten med äktenskapsbryterskan, rövaren på korset och landsförrädaren som alla undgick *dom* i den mening vi tänker. Det är också skribentens poäng: Jesus som inte dömde utan som ömkade sig över dem som bad honom om hjälp kommer inte att ”kasta ut”⁹⁴ oss. Nu kommer gärningsläran allt längre bort men även tanken att eskatologin är ett ständigt, nu. Den här skribenten har förlagt domen till en händelse efter vår fysiska död. Nu är fokus också allmänt. Alla är innefattade och det talas inte bara om de kristna. Den handlande är Kristus, inte den enskilda människan. I någon mening är vi inte längre subjekt enligt den här skribenten utan objekt för Kristi handlingar.

1999 är den eskatologiska händelsen något som ligger vid gränsen för vår individuella existens.⁹⁵ Alltså är domens dag något som kommer vid den enskildes död. Jesu dom däremot,

⁹⁰ Svensk kyrkotidning. årgång 64, 1968, s 694.

⁹¹ Svensk kyrkotidning. årgång 64, 1968, s 694.

⁹² Svensk kyrkotidning. årgång 64, 1968, s 694.

⁹³ Svensk kyrkotidning. årgång 79, 1983, s 629.

⁹⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 79, 1983, s 629.

⁹⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 95, 1999, s 538.

är något som är ”en för bokstavstrogen efterlevnad”.⁹⁶ Här menar författaren att det kommer att handla om ”befrielse från lidande och förnedring till glädje och fulländning”.⁹⁷ Han talar också om medmänsklig inlevelseförmåga och andra hot mot livet. Det här snuddar vid tankar om rätt och fel gärningar. Det allmänna perspektivet är dock tydligt hos den här skribenten. Det är inte bara mänskligheten som ska innefattas utan hela skapelsen. Det är hela livet som är hotat inte bara det individuella utan *hela* livet.

2013 är det väldigt tydligt då skribenten klargör: ”I vår tradition har vi ingen gärningslära kopplad till frälsningen.”⁹⁸ I den här texten är Gud domaren vilket är en klar betydelseförskjutning i tolkningen av evangeliet och Jesus nämns överhuvudtaget inte i texten. Den eskatologiska händelsen är lite mer otydlig och kan kopplas både till tanken på vår egen död och till ett cykliskt förlopp som gestaltas av skribentens exempel med kyrkoårets söndagar. Domen är ett ”vuxenblivande”⁹⁹ där vi tvingas ta ansvar för vår otillräcklighet och skribenten kopplar detta till episteltexten där Gud sägs ta emot människorna och med sina egna händer torka alla tårar. Också hos den här skribenten är Gud den som handlar. Vi människor är bara objekt. Att det skulle handla om hela skapelsen, som hos skribenten 1999, är inget som framgår.

Sammanfattningsvis växlar perspektivet och den teologiska tolkningen över de cirka 60 år som studien omfattar. Människan som handlande subjekt får ge vika inför Guds handlingar där människan enbart blir objekt. Det tycks alltså som att den fria viljan inte längre är en realitet för mänskligheten om man ska tolka skribenterna i SKT. Guds handlingar gäller alla oavsett om vi tror eller inte. I en del tidigare texter har människan en slags handlingsutrymme och det avgörande var om man var kristen eller inte.

6.4.2 Matt 13:47-50

Min tolkning: Den här texten kommer sist i en rad med liknelser i Matteusevangeliet. Den handlar om hur man lägger ut nät i sjön och sedan delar upp fångsten i dåliga och bra fiskar. Vid tidens slut ska änglarna göra likadant med oss människor och kasta de dåliga i en brinnande ugn. ”Där ska man gråta och skära tänder.”¹⁰⁰ I den här texten är alltså den dubbla utgången tydligt uttalad och perspektivet är allmänmänskligt..

⁹⁶ Svensk kyrkotidning. årgång 95, 1999, s 538.

⁹⁷ Svensk kyrkotidning. årgång 95, 1999, s 538.

⁹⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 109, 2013, s 463.

⁹⁹ Svensk kyrkotidning. årgång 109, 2013, s 463.

¹⁰⁰ Matt 13:50.

1954 börjar skribenten med att konstatera att det här är den sista av liknelserna i ”det stora liknelsekapitelset i Matteus.”¹⁰¹ En liknelse som han menar inte ännu har ägt rum i den här gestaltningen och dessutom menar han att den inte ska tolkas så att det är våra aktuella kyrkoproblem som bestämmer tolkning. Sedan svänger han i sitt resonemang och menar att det eskatologiska är ständigt aktuellt. Den dubbla utgången är också en realitet för skribenten. De onda kommer att skiljas från de goda. Intressant nog är det här en av de texter som inte nämner Gud eller Jesus över huvud taget och det är inte heller en individuell eskatologi som avses utan en tydligt kollektiv händelse där dåliga fiskar kastas och goda behålls. Skribenten har också ett allmänmänskligt perspektiv. Han konstaterar att människor är onda eller goda. Det tycks alltså inte finnas någon gråzon. Mänskligt agerande finns bara i den meningen att det *kanske* är möjligt att välja det goda. Det står inte klart uttryckt men det är lätt att läsa det mellan raderna. Skiljandet av människor vid apokalypsen sker genom att änglarna är handlande. Det är bara att acceptera att alla inte ska få komma med. Det är hårda ord och kampen mellan gott och ont förs inte med mänsklig hjälp om man läser den här texten. Vi är bara objekt för de händelser som drabbar oss vid tidens slut.

1969 innehåller ett tydligt augustinskt drag i predikoförslaget. Kyrkan beskrivs befinna sig i tiden mellan Jesu återuppståndelse och återkomst då skördetiden ska komma. Skribenten har svårt att förlika sig med ”det tämligen kompakta motståndet mot tanken på en dömande Gud.”¹⁰² Den dubbla utgången måste nämnas men man anar att skribenten inte tycker att det är en lockande tanke. Lösningen på problemet är att ”säg[a] ja till inbjudan i tid”.¹⁰³ Här förläggs åter den eskatologiska händelsen till vår egen död. Vi är också åter handlande subjekt i den här texten. Det är inte bara Gud som handlar och sorterar dåliga fiskar utan människor har också ett eget ansvar och möjlighet att göra någonting åt sin egen situation. Det finns dock en gräns för den möjligheten och gränsen tycks vara vår egen död enligt skribenten. Före dess måste vi ha sagt ja till Guds inbjudan. I den här texten uppmanas läsaren till aktivitet och det är inte lika tydligt i de andra texterna.

Döden är också ett genomgående tema för skribenten 1998. Den eskatologiska händelsen är förlagd till vår egen död och skribenten brottas med att försöka förklara varför den dubbla utgången överhuvudtaget finns om domaren [Gud] är barmhärtig och inte dömer utifrån rättvisa utan utifrån kärlek och nåd. Det kompakta motståndet mot en dömande Gud, som

¹⁰¹ Svensk kyrkotidning. årgång 50, 1954, s 692.

¹⁰² Svensk kyrkotidning. årgång 65, 1969, s 643.

¹⁰³ Svensk kyrkotidning. årgång 65, 1969, s 643.

skribenten talade om 1969 är här bytt till ”svårt att försona mig med tanken”¹⁰⁴ och slutklämmen är en önskan om att också de fiskar som inte fick plats i korgarna på något sätt ska få ett liv efter detta, att änglarna till och med ska ha fått orättvisa instruktioner för att fördela fisken. Det finns inte något tydligt subjekt i den här texten. De som ska dömas är en otydlig entitet. Skribenten undviker formuleringar som antyder vilka det är som ska dömas och håller resonemanget på ett abstrakt plan. Hos den här skribenten är det åter igen Gud som är handlande trots att det finns en formulering som antyder att det möjligen kommer an på människans tro om domslutet ska falla väl ut eller inte. Men det genomgripande är att det inte finns något handlingsutrymme för oss människor och att vi bara är objekt för Guds handlingar.

2014 är det än mer tydligt. Nu är tanken på helvetet, som drabbar de bortrensade fiskarna, inte bara svårt att förena sig med utan ”En vidrig tanke.”¹⁰⁵ Liksom i det tidigare stycket (6.3.1) är den eskatologiska händelsen cyklisk och kopplad till kyrkoåret. Sammanfattningen av domssöndagen är ett *var inte rädd* och en Gud som tror på oss. Det handlar ingenting om hur vi ska prestera för att det ska gå väl på den yttersta dagen, utan ett omfattande av våra misslyckanden. Skribenten har en passage där han menar att vårt *ja* inför Guds ansikte möjligen kan vara avgörande men sammanfattningen är att Gud är den handlande.

Även den här texten speglar det skifte som har skett med de eskatologiska tankarna. Intressant är att texterna under 1950-talet ligger närmare vår tids teologi än texterna under slutet på 60- början på 70-talet. De tidiga texterna har människan som objekt och under 60-talet verkar subjektstanken ha fått fäste. Människan, eller åtminstone den kristna människan har möjlighet att påverka sin situation. Under 2000-talet har det åter skiftat så att vi åter är objekt för Guds handlingar.

6.4.3 Matt 25:31-46

Min tolkning: Den här texten är en beskrivning av den eskatologiska händelsen förlagd i en framtid när människosonen återkommer. Här skiljs får från getter och Jesus påminner om hur vi ska göra mot alla våra minsta och utsatta. Har vi gjort gott mot dem har vi gjort gott mot Jesus. Den dubbla utgången är också tydlig i slutet av texten där Jesus gör tydligt att de som inte gjort gott ska drabbas av evigt straff medan de som är rättfärdiga ska få evigt liv. Det här är första årgångens text och det är den som har funnits i evangelieböckerna längst tid.

¹⁰⁴ Svensk kyrkotidning. årgång 94, 1998, s 558.

¹⁰⁵ Svensk kyrkotidning. årgång 110, 2014, s 335.

Skribenten 1955 gör först oss medvetna om den senjudiska tanketraditionen där världen har en början och därför också bör ha ett slut. Vidare menar han att Jesu skildring av den yttersta domen inte är en liknelse i vanlig mening. Den är en slags realitet. Tydligt är att det är Jesus själv som är domare. Domen ska inte ske efter gärningar i den bemärkelse vi menar. Det finns ingen motsättning mellan tro och gärningar för skribenten utan den barmhärtighet som Jesus talar om i texten är ”den äkta livsstilen”.¹⁰⁶ Den här skribenten har också uppfattat eskatologin som både futural och ständigt aktuell. Det kommer en domedag men att vara lärjunge är att ständigt stå inför domaren. Någon dubbel utgång är inte tydliggjord utan det handlar om hur vi ska klara oss så bra som möjligt inför domstolen. Samma skribent skriver 1970 och temat är i stort detsamma. Det handlar om ett eskatologiskt *nu*. Jesus är domaren men även här lyfts domen över äktenskapsbryterskan fram som ett exempel på Jesu förlåtelse. Tydligt hos den här skribenten är att vi har möjlighet att påverka vår ”ställning till Kristus”¹⁰⁷

1985 är den dubbla utgången exemplifierad, något som skribenten i de tidigare texterna undvikit. Gärningsläran förklaras i sin komplexitet lite tydligare än tidigare och anledningen till att man gör goda gärningar, menar skribenten, springer fram ur tron.¹⁰⁸ Ett annat intressant citat är ”Lika svåruthärdlig är tanken på den eviga fördömsen.”¹⁰⁹ Hos den här skribenten är det ”alla folk”¹¹⁰ som ska samlas inför människosonen. Han framställer också människans eget ansvar som lika riktigt som den gudomliga nåden när vi en gång, i en framtid, ska stå inför domaren. Det är alltså både människor och Gud som är handlande subjekt i den här texten.

År 2000 är skribenten inne på att den yttersta dagen är en futural händelse kopplad till vårt eget liv. Dock menar han att varje dag är den sista eftersom vi inget vet om morgondagen. Det finns även en slags kritik mot att man har försökt räkna ut när domedagen ska komma, en kritik mot den tanke som Jockaim av Floris lanserade och som senare evangelikala strömningar tagit upp. Inför domen, som skribenten målar upp som något vi skräms av, är det både det som är misslyckat och det som är bra som ska bedömas på något sätt. Liksom i texten 1985 är det i den här texten både Gud och människor som är handlande subjekt. Många formuleringar handlar om att följa Jesus och att göra rätt så här är gärningsläran lite otydligare.

2015 års skribent är åter inne på att domen är ett ständigt *nu*. Skiljandet av får och getter handlar inte om att vissa är får och andra getter. Istället handlar det om oss själva, när vi

¹⁰⁶ Svensk kyrkotidning. årgång 51, 1955, s 689.

¹⁰⁷ Svensk kyrkotidning. årgång 51, 1955, s 689.

¹⁰⁸ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 641.

¹⁰⁹ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 641.

¹¹⁰ Svensk kyrkotidning. årgång 81, 1985, s 641.

gör goda gärningar är vi får och när vi gör ont är vi getter. Den bibliska betydelsen av *dom*, menar skribenten, handlar inte om bedömning och bestraffning utan snarare om att återställa en balans. I den här texten är alla människor inneslutna, inte bara kristna. Goda gärningar är synonyma med att rikta sig mot Gud och onda gärningar med att vända sig bort från Gud. Människor har i den här texten möjlighet att påverka domslutet.

Den här bibeltexten bjuder som synes på blandade perspektiv och har inte samma mönster som de andra bortsett från att det att de senaste texterna har ett mer inklusivt förhållningssätt. Ingen är så att säga utesluten och det kommer inte an på om man är kristen eller inte. Det som skiljer är också att både Gud och människor kan vara handlande subjekt i samma text. Tidigare var det antingen eller.

6.5 Teologiskt innehåll och tolkning

Sammanfattningsvis har texterna genomgått en förändring i hur de tolkar söndagens bibeltext oavsett vilken bibeltext det än handlat om. Det har pendlat mellan ett eskatologiskt *nu* och ett futuralt perspektiv. Lite beroende på vem som är skribent, men som jag kan se i studien, är det även ett mer generellt förhållningssätt. På 1950-talet var man inne på *nuet* men under 1980-talet hade fokus helt flyttats till att handla dels om vår egen fysiska död men också en linjär tanke om tid och ett futuralt perspektiv. I nutida texter är tiden snarare kopplad till kyrkoåret och en slags cyklisk tanke som inte är en traditionellt kristen idé, men den idén lever också parallellt med det eskatologiska *nuet*.

Vad gäller människors möjlighet att påverka sin ställning så har skribenterna också varierat sina texter. Från att självklart ha omfattat alla människor på 1950 talet så har man gått mot att bara omfatta de kristna för att åter svänga mot en allomfattande idé. Från att ha varit helt underställda Guds vilja har möjligheten att påverka domslutet också ändrats. Under en period var gärningsläran väldigt tydlig för att några årtionden senare bli lite luddigare. Dock är det en svårlöst ekvation för många skribenter hur man ska förhålla sig till Guds nåd och viljan att göra goda gärningar. En annan slutsats som man kan dra av materialet är att det har gått från ett slags kollektivt tänkande under 1950-talet till en mer individuell tro och tillbaka till en kollektiv tanke 2015.

Min slutsats är att det finns en stor samstämmighet i texterna från olika årtionden. Den rådande *läran* eller sociala praktiken framträder relativt tydligt. Detta tyder på att de enskilda skribenterna starkt formas av den rådande teologiska diskursen och den rådande läran samt disciplinerar den diskursiva praktiken efter den. Den förändrade teologin gäller också

förhållandet Gud – Jesus och användandet av dessa ord. Den fokus som tidigare fanns vid Jesus som domaren har flyttats till att gälla Gud.

På 1950-talet var man generellt mer *säker* på sin sak. Det är texter som andas självklara sanningar. Senare blir texterna betydligt ängsligare i sin karaktär. Man är tveksam till om det handlar om en domedag eller man vill inte kännas vid en sådan idé. I vår egen tid har det slagit över till en mer hoppfull inställning. Ängsligheten är ersatt av hoppfulla predikoförslag. Jag tror inte att man kan hänföra den här förändringen enbart till den teologiska utvecklingen utan det tycks handla om hur vi tolkar vår samtid i stort. Under 1950-talet hade man fortfarande tilltro till tekniska framsteg och hur dessa skulle lösa världens problem. Senare, under exempelvis 1970-talet, var tongångarna dystrare i spåren av exempelvis Vietnamkriget. I min studie kan jag se exempel på samtidsolkningar i det jag identifierat som tidstypiskt i materialet. Skribenterna följs åt relativt väl och det tyder på att det etablerat sig en diskurs som man inte bryter mot enligt normalitetsprincipen. Exakt när detta har hänt och vad som specifikt har orsakat en betydelseförskjutning går inte att se i mitt material.

Att hitta explicita uttalanden som visar vilken av de eskatologiska teorierna som skribenten omfattar är ofta svårt. Det är en blandning av teorier men ibland ser man ändå en viss påverkan av exempelvis Augustinus eller Bultmann som jag har identifierat vid ett par tillfällen i analysen ovan. Påverkan från det omgivande samhället i tolkningarna är sannolikt större än skolboksteorier om den yttersta tiden.

6.6 Är läsaren en annan?

Jag hör ibland uttalanden som menar att människor hade närmare till bibeltexterna *förr i tiden*, vad det nu betyder, men låt oss anta att det gäller för 1950-talet. Att ha nära till bibeltexterna betyder att man känner till liknelserna och bibelberättelserna. Men varför fanns det en lång exeget, innan eller sammanfogad, med predikoförslagen och varför försvann den? Borde den inte behövas ännu mer idag? Min utgångspunkt var att texterna är skrivna *av* präster *för* präster som ska finna inspiration till en egen predikan. Det är själva syftet med SKT:s predikoförslag. Som jag nämnde i stycke 5.5 har rubriken i SKT förändrats. Tidningen som sådan riktar sig också till ”teologiskt intresserade”¹¹¹. Huruvida tidningens generella inriktning har ändrats under tiden för min studie går inte att få fram i mitt material men självklart kan även andra med teologiskt intresse ha nytta av predikoutkasten. Exempelvis deltagare i olika bibelstudiegrupper som diskuterar veckans texter. Ur ett diskursivt perspektiv är rubriken något som påverkar

¹¹¹ Svensk Kyrkotidnings policy. <http://svenskkyrkotidning.se/redaktionen/> (hämtad 2018-06-09)

skribenterna som därmed får möjlighet att rikta texterna till en bredare publik. Därför menar jag att läsaren *kan* vara en annan än tidigare. Några av de tidigare texterna innehåller grekisk skrift och en annan text grekiska ord i svensk transkribering och det förutsätts att man som konsument av texten ska ha goda kunskaper över en bibeltext som är den grekiska grundtexten. Det här försvinner redan under slutet av 60-talet.

Utifrån materialet skulle man kunna dra slutsatsen att predikningarna, alltså de som verkligen hölls i kyrkorna, förr innehöll mer av exegetiska utläggningar. Idag, om man antar att bibelberättelserna *ligger längre ifrån* människors medvetande, tycks predikningarna vara av en annan karaktär. Exegesen blir ointressant och prästerna måste göra ett annat slags översättningsarbete än från den grekiska grundtextens betydelser. Nu gäller det att översätta texten in i en vardag där det blir relevant för *lyssnaren*, det vill säga kyrkobesökaren. De moderna liknelserna som exempelvis i SKT 111¹¹² där det berättas om personer som åker pendeltåg och ringer i sina mobiltelefoner är exempel på detta. Jag tror därför att det inte enbart är läsaren/textens konsument som är en annan utan det är även lyssnaren det vill säga den som får del av den predikan som blir en följd av att man läst predikoförslaget. För att belägga en slutsats av det här slaget måste förstas en kontrollstudie göras eftersom jag, som jag tidigare nämnt, inte har tillgång till verkliga predikningar.

6.7 Avgränsningar mot det oacceptabla och vad som kan anses normativt

Jag har redan varit inne och snuddat vid normer och föreställningar och vad man kan skriva, vad som är normativt och vad som är oacceptabelt eller felaktigt. I min analys har jag sett att tankar om domen tycks vara oacceptabla idag, åtminstone hos skribenterna i SKT. På 1950-talet var domen snarast en realitet som man var tvungen att förhålla sig till. Under den gradvisa förändring som jag kan se i de texter jag har till förfogande, har det gått från tvärsäkert accepterande av fakta i de bibeltexter som föreligger, över lite ängsligare tolkningar som, med ifrågasättande av de tidigare *sanningarna*, gjort att så småningom nya tolkningar av texterna vunnit mark. I min genomgång av tidigare forskning, och den historiska utvecklingen av ämnet eskatologi, kan jag spåra en del av detta. Implementeringen av nya idéer ser dock ut att gå ganska långsamt i texter av det här slaget. Som exempel vill jag lyfta fram avmytologiseringen som Bultmann talade om. Den ser inte ut att ha fått genomslag förrän under 2010-talet trots att idéerna är betydligt äldre än så. Bultmann avled 1976.

¹¹² Svensk kyrkotidning. årgång 111, 2015, s 462.

Trots att jag försökte hålla skribenterna utanför kunde jag inte låta bli att fastna för några av namnen. Bertil Gärtner (1924-2009) är ett av namnen och Holsten Fagerberg (1918-2016) ett annat. De här två skribenterna skiljer sig en del från det man kan anse vara normen. Gärtner var skribent på 1950-talet och det är i hans texter jag finner *moderna* tankar som det ständigt pågående *nuet*. Dock är de här idéerna blandade med säkra föreställningar om domen som ter sig omoderna. Fagerberg var skribent under 1980-talet och i hans texter finns mycket av det som kan anses vara omtolkande eller nytänkande. Gärtner och Fagerberg var båda under en period anställda vid Universitetet eller Pastoralinstitutet i Uppsala och hade sålunda möjlighet att påverka framtida teologer. I mitt material med några korta nedslag kan man inte dra så långtgående slutsatser men det tycks vara på det sättet att nya, och kanske radikala idéer, tar lång tid på sig att slå igenom i predikoförslagen. Vad som verkligen predikas i kyrkorna syns som sagt inte i mitt material och även om några starka röster, som Gärtner och Fagerberg, tycks bryta mot normen så tar det lång tid innan det får genomslag i predikoförslagen. Kanske är det en viss tröghet i systemet som är nödvändig. Om man hela tiden skulle vända kappan efter den nyaste teologiska forskningen skulle man säkert få problem i kyrkan som helhet. För att passa i kyrkan så måste man följa det som kyrkan tror. Har man idéer om omtolkning så kan man inte genomföra detta utan att mötas av motstånd i diskursen. Diskursen producerar subjektet som anpassas av disciplinen enligt teorin.

7 Sammanfattning

Hur har då predikoförslagen ändrat karaktär de senaste 60 åren? Svaren är, som jag har varit inne på, flera. Till att börja med så är texterna kortare idag än för 60 år sedan. Den förändringen är synlig i materialet på 1980-talet. När det *verkligen* skedde går inte att se i min studie. Sannolikt genomfördes förändringen när man bytte rubrik för predikoförslagen i SKT.

Av en slump är det på det sättet att de texter jag valde, med 15-års mellanrum, har olika rubriker i SKT. Om jag fritt spekulerar utan att ha möjlighet att kontrollera, skulle jag misstänka att redaktionen också har bytts ut med ungefär samma intervall. Min slutsats blir att ny redaktion medför nya rubriker och större möjligheter till en svängning teologiskt.

Att man under åren har bytt ut de tidsbundna begreppen är förstås naturligt och helt nödvändigt. Att koppla dessa begrepp, som jag har gjort i flera fall under rubriken 6.1 *Det tidstypiska i texterna*, till dåtida händelser är möjligen att dra lite för snabba slutsatser förutom i de fall där det uttrycks explicit i texten. Jag menar ändå att man kan säga säkert, att händelser i samtiden påverkar texten. Skribenterna lyfter gärna in begrepp som i efterhand kan identifieras som tidstypiska.

Teologiska förändringar och vad som påverkar dessa är i min studie svårare att identifiera. Att det har skett en förändring teologiskt är helt klart och enklast kan man se det i hur användandet av ord har förändrats vilket jag har redogjort för i avsnitt 6.2. Inte bara antalet referenser till ord som *dom*, *domare*, *Gud*, *Jesus* et cetera har minskat utan det tycks även ha skett en betydelseförskjutning i exempelvis ordet *dom* samt även vem som ska stå som domare. Särskilt tydligt är detta i avsnitt 6.4.3 där den betydelse av ordet *dom* som är förknippad med ett juridiskt språk, tycks upphöra. Skribenten 2015 talar istället om att återställa balansen i tillvaron. Som jag nämnt tidigare tycks nya idéer, som exempelvis Bultmanns avmytologisering, ta lång tid på sig att slå igenom. Åter vill jag poängtera att det inte handlar om vilken teologi som är rådande bland prästerna och vad som verkligen predikas utan det här handlar om vad som skrivs i predikoförslagen.

Tydliga förändringar är också vilka positioner som tillåts för subjekten. Det tydligaste är om man har handlingsutrymme det vill säga om man har möjlighet att anta en position eller om man är passiv i förhållande till Guds handlingar. Sett till samhället i stort kanske man kan påstå att det speglar en förskjutning från kollektiv- till individfokus. Dock visar det sig att det under senare år tycks ha skett en tillbakagång till det kollektiva och ett minskat handlingsutrymme för individen vilket inte speglar det omgivande samhället.

Diskursen *predikoförslag i SKT*, förändras i takt med skribenterna. Om man i redaktionen väljer att hålla fast vid samma erfarna skribenter, det vill säga de som har en viss rutin och har utarbetat sin egen teologi för många år sedan, riskerar också teologin att stagnera. Ett exempel på detta är hur samma skribent 1953 och 1970 i stort sett har kopierat sig själv (se stycke 6.4.3). Om den här teologiska *trögheten* även gäller för andra söndagar än de jag har studerat, går inte att utläsa i min studie och därmed är kanske mina slutsatser ovan lite för långtgående. En kontrollstudie där man undersöker andra söndagar och letar efter liknande faktorer borde kunna ge svar på detta. Att dessutom göra en studie som visar vad som ligger bakom exempelvis rubrikförändringar och hur det eventuellt påverkar skribenterna skulle också kunna styrka mina antaganden om att det ibland sker större förändringar.

Diskursen är, som jag nämnde i stycke 2.2, en samling av alla utsagor och begrepp och bildar en helhet där det är viktigt att hålla sig inom de givna ramarna. Med denna grundläggande definition har jag i min studie kunnat visa att diskursen *predikoförslag i SKT* fungerar precis på det sättet och det skulle också förklara den något tröga förändringstakten. Att vara normal och att hålla sig inom diskursen är enklast. Att gå utanför och bryta normen är betydligt svårare och det tycks dessutom vara en långsam process men min studie visar att det sker, och på 60 år har

Domen, något som förr var *självklart*, blivit *otänkbart* och referenser till Gud, Jesus eller bibeltexter är inte heller ett självklart inslag i predikoförslag.

Svensk kyrkotidning, har som princip att numrera sidorna med nr 1 i årets början och sedan löpande över kalenderåret, därför anges endast årgång, årtal och sidnummer.

Årgång 49 (1953) s 709, ss 724-725.

Årgång 50 (1954) ss 676-677, ss 692-693.

Årgång 51 (1955) ss 672-673, ss 688-689.

Årgång 64 (1968) s 678, ss 694-695.

Årgång 65 (1969) s 629, s 643.

Årgång 66 (1970) ss 537-538, ss 547-549.

Årgång 79 (1983) ss 613-614, s 629.

Årgång 80 (1984) ss 644-645, ss 660-661.

Årgång 81 (1985) s 625, ss 641-642.

Årgång 94 (1998) ss 537-538, ss 557-558.

Årgång 95 (1999) ss 537-538.

Årgång 96 (2000) s 490, s 510.

Årgång 109 (2013) ss 462-463.

Årgång 110 (2014) ss 334-335.

Årgång 111 (2015) ss 338-339.

Källor

Andersson, Lena: *Sakfrågor skymms av diskurskritik*, Dagens Nyheter, 2017-09-30, <https://www.dn.se/arkiv/ledare/sakfragor-skymms-av-diskurskritik/> (hämtad 2018-05-04).

Andersson, Lena: *Den globala staden*, Dagens Nyheter, 2012-10-20, <https://www.dn.se/ledare/kolumner/den-globala-staden/> (hämtad 2018-05-04).

Bibel 2000: Bibelkommissionens översättning, Stockholm. Verbum Förlag 2001.

Bibelkommissionens komplement, *Noter, Uppslagsdel, Parallellhänvisningar, Textkritiska anmärkningar till Bibel 2000*. Bibelkommissionen, Svenska Bibelsällskapet och Verbum Förlag, Stockholm, 2001

Den svenska evangelieboken. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Stockholm 1942

Kyrkoordning för Svenska kyrkan. <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1763391> (hämtad 2018-05-26)

Svenska kyrkans bekännelseskriterier, utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo, 4:e upplagan. Verbum. Stockholm, 1979.

Svensk Kyrkotidnings policy. <http://svenskkyrkotidning.se/redaktionen/> (hämtad 2018-06-09)

Litteratur

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red): *Handbok i kvalitativa metoder. kap. 11 och 12 av Boréus, Kristina*.

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva: *Diskursanalys i praktiken*. Liber AB, Stockholm 2007.

Fairclough, Norman: *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge 1992.

Foucault, Michel: *Diskursens ordning – Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Översättning: Mats Rosengren. Brutus Östlings bokförlag, Stockholm 1993.

Götselius, Thomas och Olofsson, Ulf: *Diskursernas kamp, Michel Foucault. Texter i urval av Thomas Götselius och Ulf Olsson*. Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm/Stehag 2008.

Häger, Andreas: *Religion, rock och pluralism – En religionssociologisk studie av kristen diskurs om rockmusik*. Uppsala universitet 2001.

Jørgensen, Marianne Winter & Philips, Louise: *Diskursanalys som teori och metod*. Översättning: Sven-Erik Torhell. Studentlitteratur, Lund 2000.

Kort, Wesley A: *Bound to Differ. The Dynamics of Theological Discourses*. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1992.

Martinsson, Mattias. Sigurdsson, Ola. Svennungsson, Jayne. (red.): *Systematisk teologi – en introduktion*. Verbum förlag AB, Stockholm 2007.

Martinson, Mattias: ”Predikans frälsning. Soteriologi och metod i nutida praktik”, i *Mänsklig frälsning. Soteriologi i samtidsperspektiv*, red. Mattias Martinson. Uppsala 2002.

McGrath, Alister E: *Christian Theology – An Introduction*. 3rd edition, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2001.

Nordin, Svante: *Filosofins historia*, Studentlitteratur AB, Lund 2013

Ringström, Jonas: Diskursanalys: en analys av andra ordningen eller en andra rangens analys? i *Den metodologiska labyrinten: erfarenheter och vägval inom samhällsvetenskaplig forskning*. Joakim Thelander (red.) ss113-124. Kristianstad, Kristianstad University Press 2014.

Räisänen, Heikki: *Urkristen eskatologi – En provisorisk skiss*, Föredrag hållet vid Köpenhamns Universitet 24 april 1992 på Temadag om nytestamentlig teologi.

Svalfors, Ulrika: *Andlighetens ordning – en diskursiv läsning av tidskriften Pilgrim*. Uppsala Universitet 2008.

Wittgenstein, Ludwig: *Tractatus logico-philosophicus*. Översättning, Sten Andersson. Norstedts, Stockholm 2014.

Oppublicerade källor

Forsberg Peter: Redaktionssekreterare Svensk kyrkotidning, E-mail 2016-02-23.

Gustafsson Lundberg, Johanna: Docent teologisk etik, Bitr. prefekt för forskningsfrågor, Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet. E-mail 2018-04-17.